

Tijdschrift

09/2

JUNI 2009 • FEDERATIE KLOKKENVRIENDEN

- Friesland in balans, deel 3 (slot)
- Een Visbagh nagebouwd
- 'Cornelis Verhagen'
- Het uurwerk van Waalre
- Een gewoon Engels zakhorloge?
- Museum- en Verenigingsnieuws

Japanse uurwerken en hun omgeving

Tekst en beeldmateriaal voldoen bij voorkeur aan de volgende eisen:

- Teksten dienen als Word bestand als attachment te worden gemaïld. Dus bijvoorbeeld niet opgemaakt in het e-mail programma Outlook.
  - Ook voor Tijdschrift geldt, dat het digitale tijdperk zijn intrede heeft gedaan. Dit betekent dat de redactie zoveel mogelijk werkt met digitaal beeldmateriaal. Stuur daarom liever geen foto's of ander papieren beeldmateriaal op. Tenzij het echt niet anders kan. Maar ook dan geldt dat de beelden van fotokwaliteit moeten zijn.
  - Om digitale beelden in drukwerk om te kunnen zetten is een minimale 'resolutie' noodzakelijk. In de praktijk is een resolutie van minimaal 0,5 mb (500 kb) vereist. (Meer is natuurlijk altijd goed). Beeldresoluties die lager zijn, bijv. 60 kb, zijn op het beeldscherm weliswaar redelijk scherp, maar voor drukwerk volstrekt onbruikbaar.
- TIP: u kunt de resolutie controleren door met uw cursor op het 'ongeoopende' fotobestand te gaan staan. Dan verschijnt automatisch het aantal kb's of mb's. Een andere mogelijkheid is om met de cursor op de 'geopende' foto te gaan staan en op de rechtermuisknop te klikken. Door vervolgens naar 'eigenschappen' te gaan, verschijnt de beeldresolutie.
- Ook digitale beelden moeten als attachment worden verzonden, dus niet als onderdeel van een Word document.

Federatie op internet

Informatie over de opzet van de Federatie Klokkenvrienden en de verenigingen die tezamen de Federatie vormen, is te vinden op:
www.fed-klokkenvrienden.nl

De webmaster is H. van den Ende junior,
te bereiken op hans@hende.com

Verantwoordelijkheid redactie

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van artikelen die onder naam worden gepubliceerd. Deze geven alleen de opvattingen van de auteur weer en de verantwoordelijkheid daarvoor berust uitsluitend bij deze auteur.

De uiterste inleverdatum voor Tijdschrift nummer 3-2009 is:

1 augustus 2009

Reacties

Over het algemeen worden de artikelen in **TIJDSchrift** door de lezers gewaardeerd – denkt de redactie – en voorts voor kennisgeving aangenomen. Niet altijd is dat het geval, zoals bleek in het maartnummer waarin prof. R. Plomp reageerde op een artikel van J. Zeeman over een klok in het Museum van het Nederlandse Uurwerk. Op diverse bijeenkomsten heeft de redactie hierop commentaar gekregen. Dit varieerde van: “moet dat nu zo”, tot “goed, dat er eens over deze klok wordt geschreven”. Inmiddels hebben ook andere auteurs aangegeven over dit onderwerp hun licht te willen laten schijnen. Hun artikel wordt in het septembernummer geplaatst. Ook het stuk van ir. M.C. van Oort over ‘Het uurwerk van Waalre’ heeft reacties opgeleverd. Deze bijdragen van dr. R. Mestrom en ir. L.C. Romeyn staan in dit nummer. Vanwege de actualiteit is aan het plaatsen van deze artikelen voorrang gegeven. Dit betekent wel, dat andere stukken, die reeds veel eerder zijn ontvangen, nu weer een nummer moeten opschuiven. De redactie hoopt op begrip hiervoor bij de betrokken auteurs. Gezien de toenemende belangstelling voor torenuurwerken is in dit nummer ook een, heel kort, verslag van de Stichting tot Behoud van Torenuurwerken opgenomen. Voor alle duidelijkheid wordt nog opgemerkt dat alles wat auteurs poneren geheel voor hun eigen verantwoordelijkheid komt en niet de opvatting van de redactie weergeeft.

Redactie

Op de voorpagina:
Op dit Japanse schilderij 'Landing van de barbaren' is duidelijk te zien, dat Westerse missionarissen (barbaren voor de Japanners) klokken meenemen als geschenken om de machthebbers gunstig te stemmen. (zie ook pag. 15)

In dit nummer onder andere

PAGINA 15
JAPANESE
URWERKEN EN
HUN OMGEVING

PAGINA 21
EEN VISBAGH
NAGEBOUWD

PAGINA 36 E.V.
MUSEUM- EN
VERENIGINGS-
NIEUWS

De Federatie Klokkenvrienden

is een samenwerkingsverband van:

- Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven
- Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk
- Dutch Section of the Antiquarian Horological Society
- Sectie Uurwerkkerstellers van de Nederlandse Juweliers en Uurwerkenbranche

Bestuur:
E.H. Glasius,
voorzitter
W. van der Krogt,
secretaris
F. van Gorp,
penningmeester
Ir. K. Roscam Abbing
W. van Vliet

namens:
Schoonhoven
MNU
NJU
AHS
Schoonhoven

Secretariaat: Dorpsstraat 70a
1842 GW Oterleek
072 - 5346690
willemvdkrogt@hetnet.nl

Betalingen: Postbank nr. 7234958
t.n.v. penningmeester
Klokkenvrienden,
Rotterdam

Website: www.fed-klokkenvrienden.nl

**Vereniging van vrienden van het
Klokkemuseum Schoonhoven**
Secretariaat: Sjoerd Folkers
Polderpeil 336
2408 SE Alphen a/d Rijn
0172 - 574149
info@klokkenvrienden.nl

Betalingen: Postbank nr. 2820594
t.n.v. Vereniging Vrienden

**Vereniging Vrienden Museum
van het Nederlandse Uurwerk**
Secretariaat: W. van der Krogt
Dorpsstraat 70a
1842 GW Oterleek
072 - 5346690
willemvdkrogt@hetnet.nl

Betalingen: Postbank nr. 3767920
t.n.v. Vereniging Vrienden MNU

**Dutch Section
Antiquarian Horological Society**
Secretariaat: ir. K. Roscam Abbing
Anna van Burenlaan 3
2012 SL Haarlem
023 - 5292501
e-mail: k.roscamabbing
hccnet.nl

**Sectie Uurwerkkerstellers
Nederlandse Juweliers- en Uurwerkenbranche**
Secretariaat: Postbus 904
2270 AX Voorburg
Koningin Julianalaan 345
2273 JJ Voorburg
070 - 3866248

Samenstelling TIJDSchrift
Redactie: E. H. Glasius
M.F. Timmer

Advertenties: ir. L. A. A. Romeyn
tel. 0341 - 254265

Druk: Drukkerij WC den Ouden bv

Vormgeving: Van Munster en Bos

Advertentietarieven (excl. BTW)
Bij eenmalige plaatsing:
1/1 pagina, €150 - 1/2 pagina €100
Voor vier plaatsingen:
1/1 pagina €175 - 1/2 pagina €125
achterpagina €500

Kleine annonces
(vraag en aanbod): €15
te voldoen overmaken van dit bedrag op de rekening
van de penningmeester; de tekst kan naar de redactie
worden gestuurd.

De sluitingsdatum van het volgende nummer is: 1 september 2009
De verschijningsdatum is: 24 september 2009

Friesland in balans, deel 3 (slot)

Na het eerste deel in het december nummer van 2008 en het tweede deel in het maart nummer van 2009 nu het derde en laatste deel over de Friese tafelklokken met spillegang en balanswiel. In deel 1 is een overzicht gegeven van de klokken die tot op dat moment waren getraceerd. In deel 2 zijn de uiterlijke- en technische details van de klokken 1 t/m 6 behandeld. In deel 3 zullen de klokken 7 t/m 14 op dezelfde wijze worden behandeld, dus ook hier zijn veel details over de klokken vermeld in de tabel. Ter afsluiting van dit laatste deel volgen de conclusies die uit de inhoud van de reeks artikelen kunnen worden getrokken.

Door Herman Horselenberg

Gesigneerd: "D.J. Tosma Grouw 1789"

Het uiterlijk van deze klok is sterk beïnvloed door het model van de staande klok uit het einde van de 18e eeuw. Het bovenstuk doet denken aan de kap van een staande klok terwijl het onderste deel de vorm heeft van de voet van een staande klok. In het Fries museum te Leeuwarden bevindt zich een klok gesigneerd "Theunis Haakma Leeuwarden" met een soortgelijke kast. De as voor de reglage loopt boven in het uurwerk door de platines en steekt door de wijzerplaat tussen de 17 en de 89 van de datering. De gewenste draairichting is aangegeven met de aanduiding "Langzaam" en "Gauwer".

DOUWE JELLE TASMA (NO.7)

Zowel wijzerplaat als uurwerk zijn erg licht uitgevoerd. In verband met de dunne platines is het uurwerk later voorzien van een extra (5e) pilaar. Het uurwerk is nu voorzien van een slinger maar heeft hoogst waarschijnlijk oorspronkelijk een balans gehad.

De fraaie beschildering op de wijzerplaat vraagt om enige uitleg. Met dank aan Hans van den Ende en Sjoerd Folkers is hier het volgende over te vertellen.

Rond 1789 waren het roerige tijden in Europa. In Frankrijk was de bestorming van de Bastille en Lodewijk XVI en Marie-Antoinette werden gevangene gezet. In 1793 werden zij onder de guillotine gedood. Ook in Nederland was het onrustig. Hier regeerde stadhouder Willem V, een besluiteloos maar eigenzinnig man. Vooral in Friesland en met name in Bolsward was er veel verzet en strijd van de partiotten (tegenstanders van het stad-

Afb. 7/1 voorzijde klok compleet

Afb. 7/2 wijzerplaat

Afb. 7/4 vooraanzicht uurwerk

Afb. 7/5 achteraanzicht uurwerk

houderlijk stelsel) tegen de onderdrukking van de burgers. De beschrijving op de wijzerplaat heeft waarschijnlijk met deze onderdrukking te maken. Afgebeeld zijn drie vrouwen. De linker vrouw draagt een juk, symbool voor onderdrukking. Ze is geketend aan armen en benen wat betekent dat ze geknecht is: beperkt in haar vrijheid. De weegschaal aan het juk is het symbool van het recht. De figuur symboliseert dat er geen recht is maar onderdrukking. De middelste figuur draagt de wereldbol en in de andere hand

een scepter, deze figuur is het symbool van macht. De betekenis van het rechter figuur is niet

geheel duidelijk. Het zou kunnen gaan om de Romeinse godin Minerva. Zij was de godin van wijsheid, ambacht, wetenschap, handel en industrie maar ook van oorlog en wordt vaak afgebeeld met een speer en helm. Met haar uitgestoken hand biedt ze iets aan dat lijkt op de planeet Saturnus.

Afb. 7/3 detail wijzerplaatbeschildering

ONGESIGNEERD (NO.8)

De as voor de reglage loopt bij deze klok door de holle as van de maanschijf. Op het vierkante uiteinde is aan de voorzijde een schijfje geplaatst met de tekst "lansaan" en "radder". Waarschijnlijk is dit schijfje van latere datum en de tekst overgenomen van het klokje van Durks (no. 5), afgebeeld in Sellink. Wat betreft de kwaliteit en

afwerking is het uurwerk erg eenvoudig, zeker als we het vergelijken met de hierna te behandelen Haakma uurwerken. In de snekken zitten grote gietgallen waardoor de snaren nauwelijks het juiste spoor kunnen volgen. Wel heeft deze klok als enige uit deze reeks een eenvoudig doch fraai gegraveerde achterplaatine.

Afb. 8/1 voorzijde klok compleet

Afb. 8/2 vooraanzicht uurwerk

Afb. 8/3 achteraanzicht uurwerk

Afb. 8/4 gietgallen in de snek

TOINE DAELMANS LUIDKLOKKEN & TORENUURWERKEN

Wevestraat 30
5708 AG Helmond (Stiphout)
Telefoon: 0492-545577
Email: info@daelmans.com

Reparatie, revisie, verkoop
en levering van luidklokken
& torenuurwerk-installaties

A&T Haakma Leeuwarden

Algemene informatie over de klokken 9 t/m 12:

Alle vier klokken zijn gesigineerd: "A&T Haakma Leeuwarden". In hoofdlijnen lijken de vier klokken erg veel op elkaar. In detail zijn er echter wel degelijk verschillen. Het bovenstuk van de kast is bij alle vier klokken verschillend van vorm en dit geldt ook voor de vier handgrepen.

Bij de wijzerplaten zien we hetzelfde. Bij een eerste blik lijken ze erg veel op elkaar maar ook hier zijn er verschillen, let bijvoorbeeld op de halfuurtekens. Ook de wijzers zijn bij alle vier klokken anders van vorm.

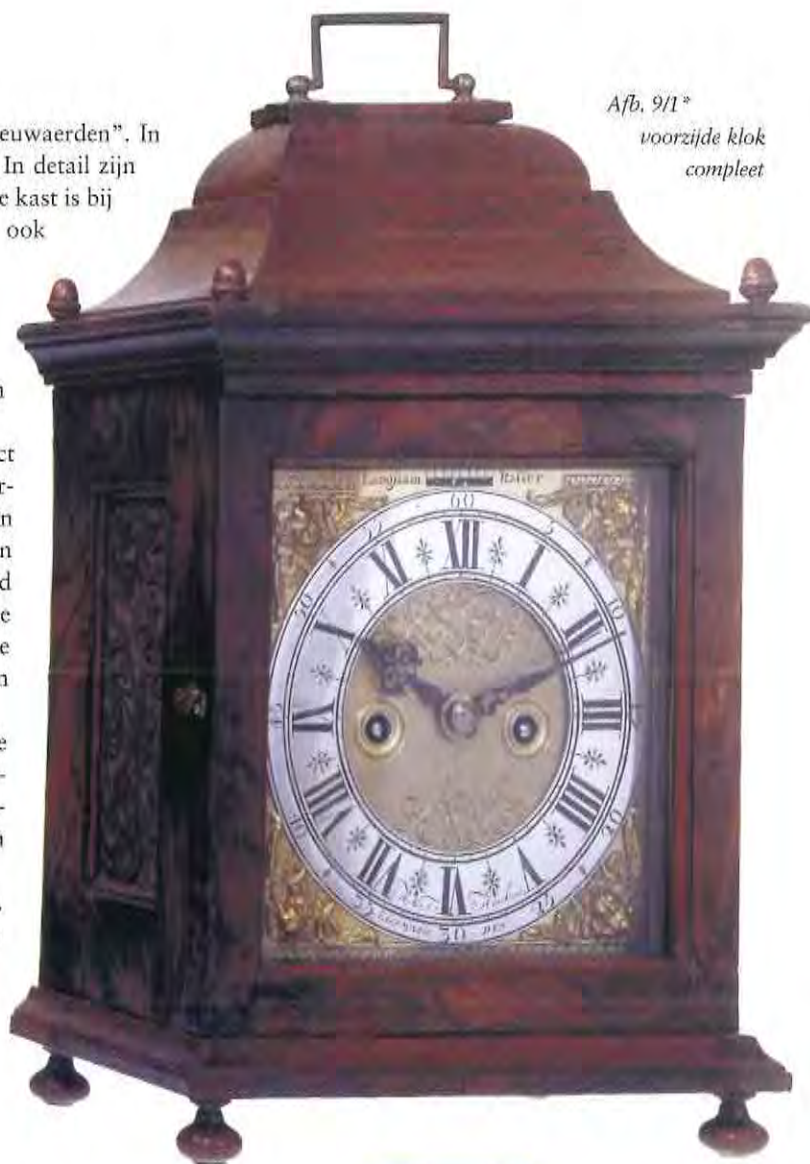
De platine-afmetingen zijn bij klok 9, 10 en 12 exact gelijk. Maar als we de voorzijde van de uurwerken vergelijken zien we dat de plaatsing van de zaag, lichters en wijzerwerk net even anders is. Bij deze drie uurwerken is de voorplatine op de bovenste twee pilaren bevestigd door middel van voorsteekstiften en op de onderste twee met latches. Dit zijn draaibaar op de voorplatine geklonken hefboompjes die in een zaagsnede draaien van het pilaareinde dat door de voorplatine steekt.

Bij de Haakma uurwerken No.10 en 12 zien we dat de opbouw van het raderwerk gelijk is maar in de tandtallen zitten weer kleine verschillen. Dus van seriematige productie van een standaard ontwerp is hier geen sprake geweest.

De reglage van de vier uurwerken vindt plaats d.m.v. een schuif die bereikbaar is door een sleuf in de wijzerplaat boven de 12. Links en rechts van deze sleuf staat respectievelijk de tekst "langzaam" en "rasser". De uurwerken zijn bijzonder zwaar uitgevoerd en prachtig afgewerkt.

* foto's uit "Clocks their origin and development 1320-1880" van H. M. Vehmeyer 2004.

Afb. 9/1*
voorzijde klok
compleet

A&T HAAKMA
LEEUWARDEN (NO.9)

Afb. 9/2* vooraanzicht uurwerk

Afb. 9/3* detail signatuur op wijzerplaat

Afb. 10/1 voorzijde klok compleet

**A&T HAAKMA
LEEWARDEN (NO.10)**

Afb. 10/2
vooraanzicht uurwerk

De kast heeft rondom lijsten waardoor deze niet opgehangen kan worden. Bovendien is de achterdeur van glas voorzien. De hoekstukjes op de wijzerplaat bestaan uit de vier jaargetijden, fraai geschilderd op aparte messing plaatjes die met schroefjes op de wijzerplaat zijn bevestigd. Zie ook algemene informatie over A&T Haakma op voorgaande pagina.

Afb. 10/3 detail signatuur op wijzerplaat

Afb. 10/4 detail balans met reglage

**A&T HAAKMA
LEEWARDEN (NO.11)**

Afb. 11/1* voorzijde klok compleet

*foto uit: "Wat zijn antieke klokken en barometers waard" van Scriptum Art Schiedam 1998.

Zie ook algemene informatie over A&T Haakma op de voorgaande pagina's.

Afb. 12/1 voorzijde klok compleet

Afb. 12/2 vooraanzicht uurwerk

Afb. 12/3 detail signatuur op wijzerplaat

Afb. 12/4 detail achterpaneel met schuifje en ophangoog

De vlakke achterzijde van de kast is voorzien van een uitneembaar paneel dat aan de onderzijde met twee pennen in de bodem steekt en aan de bovenzijde op

zijn plaats wordt gehouden door een zwaluwstaart vormig houten schuifje. Zie ook algemene informatie over A&T Haakma op voorgaande pagina's.

**A&T HAAKMA
LEEWARDEN (NO.12)**

**Gesigneerd: op de wijzerplaat
'J. Oortwijn Appingedam' en op de achterplaat
'J. Oortwijn Appingedam 1781'**

Deze klok wijkt in bijna alle opzichten af van de andere beschreven klokken en je kunt wel zeggen ook van alle vormen en constructies die in die tijd gangbaar waren. Dit hebben we ook gezien bij het horloge dat in het eerste deel van dit artikel in het hoofdstukje Oortwijn werd genoemd.

Het uurwerk wordt aangedreven door vierkante loden gewichten die links en rechts van het uurwerk in speciale schachten in de kast hangen. Deze gewichten hangen aan snaren die over een vreemd stelsel van katrollen lopen om ze met het uurwerk te verbinden.

De wijzerplaat is achter glas geschilderd. Ook deze klok heeft een voorziening om opgehangen te kunnen worden.

Afb. 13/1* voorzijde klok compleet

Afb. 13/2* achterzijde klok

**JOHANNES OORTWIJN
APPINGEDAM (NO.13)**

*foto uit: "Dutch
Antique Domestic
Clocks" van
J.L. Sellink 1973

Friederichs, uw partner in winkel en werkplaats.

FRIEDERICHS BV

HORLOGE & KLOK
FOURNITUREN

TOSHIBA BATTERIJEN

ESA RUILUURWERKEN

GOUD & ZILVER
FOURNITUREN

GEREEDSCHAPPEN
& MACHINES o.a.

ELMA
BERGEON
METTLER
GREINER-VIBROGRAF
HERAEUS
RENFERT
ETIC
MULTIFIX
WALDMAN

WEKKERS, KLOKKEN
& HORLOGES o.a.

KIENZLE
PETER
ESGE
SCHMECKENBECHER
HANHART
EUROPA
ELITE
SCHMID-SCHLENKER
BARIGO
CLAUDIO CALLI

HAGERTY
ONDERHOUDS-
MIDDELEN VOOR
GOUD EN ZILVER

Stand Jaarbeurs
Beatrixgebouw 2E 515.
Tel.: (030) 2941501
Fax: (030) 2944214

Nijverheidsweg 15,
Postbus 16,
2100 AA Heemstede
Tel.: (023) 5232723
Fax: (023) 5232740

**Gesigneerd:
"AT. Janse Amsterdam"**

Deze klok is uitgebreid beschreven in "Tijdschrift voor Horlogemakers" 2e jaargang 1904. De beschrijving is aangevuld met een aantal prachtige prenten.

In de toog van de wijzerplaat bevindt zich een cijferringetje met een verdeling van 60. Dit geeft de indruk dat het om een seconden aanwijzing gaat. Het wijzertje op deze cijferring dient echter voor de reglage van het uurwerk.

Evenals de uurwerken No. 5 en 6 van Rinse Durks zijn ook hier de veertonnen bovenin het uurwerk geplaatst en de snekken onderin.

De aandrijving van het wijzerwerk vindt op dezelfde wijze plaats als bij de klok van Rinse Durks No.6, beschreven en afgebeeld in het tweede deel van dit artikel.

Hoewel "Amsterdam" gesigneerd, is de klok daar vrijwel zeker niet gemaakt. De kast en het uurwerk doen zeer provinciaals aan en zijn hoogst waarschijnlijk van Friese makelij.

Ook bij deze klok is de achterzijde van de kast vlak en zijn er sporen die er op wijzen dat de klok ooit voorzien is geweest van ophangogen.

**ANTHONIE JANSE
AMSTERDAM (NO.14)**

* afbeelding uit: "Tijdschrift voor Horlogemakers" van H.C. Vaddegon Amsterdam, 2e jaargang 1904

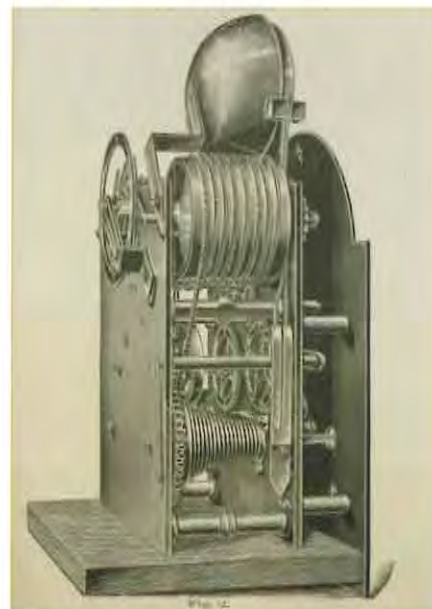
Afb. 14/1 voorzijde klok compleet

Afb. 14/2 vooranzicht uurwerk

Afb. 14/3 detail balans op achterplatine

Afb. 14/4* zijaanzicht uurwerk

Afb. T11* Wandklok gesigneerd: L.D. Tasma Gorredijk

Afb. T13* Zichtbare balans in staartschippertje gesigneerd: L.D. Tasma

"Bestand voor zeebeweging"

Op de publicatie van deel 1 en 2 kwam een reactie van de heer Tasma uit Frederiksoord. Zijn informatie wil ik u niet onthouden. Het gaat om twee klokken, gesigneerd "L. D. Tasma" (Luitzen Douwes, geboren in 1796 als zoon van Douwe Jelle Tasma, zie klok nr. 7), te dateren ca. 1850, dus later dan de beschreven tafclklokken. De eerste is een rechthoekige wandklok, helaas zonder (het platine) uurwerk, het tweede is een staartschippertje. Beide klokken hebben een venster boven in de wijzerplaat waardoor het balanswiel zichtbaar is (geweest). Op beide klokken is behalve de naam van de maker de volgende tekst geschilderd: "BESTAND VOOR ZEE-BEWEGING".

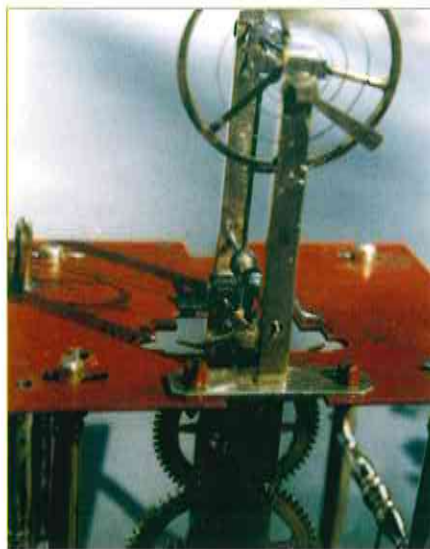
Conclusie

Bij het vergelijken van de 14 klokken valt direct op dat de verschillen tussen de klokken van de verschillende makers erg groot zijn.

Voorals als we kijken naar de klokken van

Afb. T12* Detail wijzerplaat wandklok

Afb. T14* Detail uurwerk met balans in staartschippertje

de Grouwster uurwerkmakers, Durks, Tasma (Tosma), Wessels, Andries en zijn zoon Andriessse, en beseffen dat deze klokken binnen een periode van ca. 50 jaar zijn gemaakt, is het bijna onbegrijpelijk dat de verschillen zo groot zijn, zowel in uiterlijk als techniek.

In deel 1 van dit artikel is aangegeven dat de Friese tafclklokken met spillingang en balanswiel mogelijk zijn gemaakt voor gebruik aan boord van schepen. Hierover heeft het archief van de Leeuwarder Courant nog wat interessante gegevens opgeleverd. Dit archief gaat terug tot 1753 (oudste krant van Nederland) en is geheel gedigitaliseerd en vrij toegankelijk op internet.

In deze courant plaatsten Arent en Teunis Haakma op 16 mei 1755 een artikel waarin zij bekend maken dat zij hun samenwerking beëindigen en elk afzon-

* foto's beschikbaar gesteld door dhr. Tasma

derlijk als klokkenmaker verder gaan. In dit artikel staat onder andere de volgende zin: "en zyn in de oude Winkel by Arent een fraay zoortement van Staande-Horlogies, dito Speelende, Tafel-Horlogies, Scheeps- of Zee-Horlogies, Goud en Zilveren Zak-Horlogies, Hang-Klokken, en alles wat van ouds-her, aldaar is gemaakt ofte verkocht."

De "Scheeps- of Zee-Horlogies" waarover hier wordt gesproken kunnen niet voor navigatie doeleinden bedoeld zijn geweest. In 1755 was John Harrison nog hevig aan het worstelen met de Harrison 3. Dat het hier om Friese stoelschippertjes gaat lijkt ook onwaarschijnlijk. Deze zijn voor zover mij bekend nooit door de gebroeders Haakma gemaakt. Het is heel goed mogelijk dat hiermee de in dit artikel beschreven tafclklokken met spillingang en balanswiel worden bedoeld. Ook is inmiddels bekend dat het losse uurwerk van Johannes Andries (No.3) inderdaad in de betimmering van een scheepsinterieur ingebouwd is geweest. Met al deze aanwijzingen mogen we er van uit gaan dat deze klokken voor gebruik aan boord van schepen zijn vervaardigd.

Ter afsluiting van deze reeks artikelen kunnen we ons afvragen of de benaming "tafelklok" voor deze klokken, die in de meeste gevallen nog gehangen hebben ook, wel op zijn plaats is en we niet beter kunnen spreken van "scheepsklok".

ARENT en THEUNIS HAAKMA Horlogie-makers te Leeuwarden maken bekend, dat zy wel gefchelden zyn in Compagnie te Werken en Negocien, maar geenzins dat een van beiden zoude zyn uitgecheiden van het maken en repeteren van Horlogies; en zyn in de oude Winkel by ARENT een fraay zoortement van Staande-Horlogies, dito Speelende, Tafel-Horlogies, Scheeps- of Zee-Horlogies, Goud en Zilveren Zak-Horlogies, Hang-Klokken, en alles wat van ouds-her, aldaar is gemaakt ofte verkocht.

Afb. Artikel uit de Leeuwarder Courant van 16 mei 1755.

SCHEMA	Douwe Jelle Tasma No. 7	Ongesmeerd No. 8	A. en T. Haakma No. 9	A. en T. Haakma No. 10	A. en T. Haakma No. 11	A. en T. Haakma No. 12	Johannes Oortwijn No. 13	Antonie Janse No. 14
Klok (geïdentificeerd door maker)								
Gebouwd (* =circa)	1789	1780*	1745*	1745*	1745*	1745*	1781	1760*
herkomst (*= volgens signatuur)	Grouw	n.b.	Leeuwarden	Leeuwarden	Leeuwarden	Leeuwarden	Appingedam	Leeuwarden
Plaats signatuur	wijzerplaat boven de 12	n.v.t.	onderaan op cijferring	onderaan op cijferring	onderaan op cijferring	onderaan op cijferring	centrum cijferring + achterplatine	wijzerplaat in toeg
Looptijd	8 dagen	30 uur	30 uur	30 uur	30 uur	30 uur	??	45 uur
Slagwerk	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Wekker	Nee	Nee	Nee	Nee	Nee	Nee	Nee	Nee
Aantal ballen	2	2	1	1	1	1	2	2
Kast								
Hoogte excl. knoppen / handvat		475	400	374	ca. 400	395	390	425
Breedte		260		240		245		210
Basismateriaal			eiken	eiken		eiken	eiken	
Fineer			noten	ebben		noten	n.v.t.	
Handvat	Nee	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Vlakke achterwand	Ja	Nee		Nee	Ja	Ja	zo goed als	Nee
Ophangmogelijkheid		Nee		Nee		Ja	Ja	niet meer
Wijzerplaat								
Model	getoogd	getoogd	vierkant	vierkant	vierkant	vierkant	vierkant	getoogd
Materiaal	messing	messing	messing	messing	messing	messing	glas	messing
Afmeting b x h			188x192	190x193		193x193		150x205
Materiaal cijferring	messing verzilverd	messing verzilverd	messing verzilverd	messing verzilverd	messing verzilverd	messing verzilverd	achter glas geschilderd	messing verzilverd
Diameter cijferring				175		165		141
hoekornamenten op wijzerplaat	messing gegoten	messing gegoten	messing gegoten	messing beschilderd	messing gegoten	messing gegoten	achter glas geschilderd	gegrafeerd
Datumaanduiding	n.v.t.	Boven de 6	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Maanaanduiding	n.v.t.	In de toeg	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Wijzer-materiaal	staal	staal	staal	staal	staal	staal	messing	staal
Reglage	Boven de 12	Boven de 12	Boven de 12	Boven de 12	Boven de 12	Boven de 12	op uurwerk	in toeg
Maten uurwerk								
Platines, breedte	144		134	134		134		132
Platines, hoogte	179		179	179		179		156
Platines, dikte	1,7			2,7		2,7		3
Platines, tussenafstand	52,2			49,5		52		54
Aantal pilaren	5	4	4	4		4		4
Gaand werk (tandenaantal rad/rondsel)								
Veerton, diameter uitwendig				51,5		50,5		
verbinding veerton - snek	darmsnaar	darmsnaar		darmsnaar		darmsnaar	darmsnaar	darmsnaar
Snek, aantal gangen		10		8		7		17
Grondrad				48		48		48
Centrum rad				48/12		48/12		n.v.t.
Tussenrad				42/8		42/8		60/6
Kroonrad				42/6		42/6		54/6
Schakelrad				17/6		15/6		26/6
Balanswiel, diameter	n.v.t.			40		41		69,5
Balanswiel, locatie	op achter- platine (verwijderd)	op voor-platine	op voor-platine	op voor-platine	op voor-platine	op voor-platine	op achter- platine	op voor- platine
Balansveer, materiaal	n.v.t.	messing		staal		staal		
Balansveer, aantal windingen	n.v.t.	3		3		3		3
Wijzerwerk:								
Minuutrad				36		30		48
Wisselrad				36/6		30/6		
Uurrad				72		72		
Datumrad								
Aandrijf rad wijzerwerk								24
Slagwerk:								
Type	Zaag	Zaag	Zaag	Zaag	Zaag	Zaag	Zaag	Zaag
Veerton, diameter uitwendig				51		51		
Snek, aantal gangen		10		8		7		17
Grondrad				48		48		
Pennenrad				48/12		48/12		
Aantal pennen op pennenrad				8		8		
Hartrad								
Scheppenrad				48/6		48/6		
Stuutrad (of Jaagrad)				42/6		42/6		
Windvleugel				6		6		
Uren slag	voluit op grote bel	voluit op grote bel	voluit	voluit	voluit	voluit	voluit op grote bel	voluit op grote bel
halfuur slag	voluit op kleine bel	voluit op kleine bel	1 maal	1 maal	1 maal	1 maal	voluit op kleine bel	voluit op kleine bel
kwartierslag	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	??	n.v.t.
Wekker:								
Grondrad	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Schakelrad	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.

---

v.d. GEVEL FOURNITUREN & GEREEDSCHAPPEN

- Fournituren voor zowel moderne als antieke klokken
- Alle handgereedschappen en machines (*o.a. het gehele Bergeon-assortiment*)
- Schoonmaakvloeistoffen
- Zeer groot assortiment opwindveren
- Complete uurwerken

VOF v.d. GEVEL FURNITUREN & GEREEDSCHAPPEN

Zellerstraat 102
5011 ES Tilburg
Telefoon: 013-4553963
Fax: 013-4553225

Japanse uurwerken en hun omgeving

De constructie en vormgeving van Japanse klokken hangt mede samen met de omgeving waarin zij werden gebruikt: de Japanse huizen. In een lezing eind vorig jaar voor de Dutch section van de AHS ging de heer Jürgens o.m. in op dit aspect. Hij heeft vele jaren in Japan gewoond en heeft daardoor veel kennis van de gewoonten en gebruiken in dit land. Een samenvatting van zijn lezing, die werd geïllustreerd met vele voorbeelden, volgt hieronder. De lezing werd niet alleen verduidelijkt door de vele afbeeldingen die de inleider liet zien maar evenzeer door een aantal in de zaal aanwezige Japanse klokken.

Door ir. B. Jürgens

Japan kende ongetwijfeld geen mechanische uurwerken voor de komst van de eerste westerlingen rond 1600. Die westerlingen waren missionarissen die met dure geschenken kwamen teneinde de gezaghebbers vriendelijk te stemmen. Daaronder waren ook mechanische uurwerken.

Dit is heel goed zichtbaar op het hierbij als voorbeeld opgenomen schilderij, "Landing van de barbaren" geschilderd in 1603 of 1604. (Afb.1) Hierop zijn duidelijk twee klokken te zien, zonder twijfel Europees en 16de eeus.

Sommige van deze klokken zijn bewaard

gebleven en in een museum in Shizuoka bevindt zich een dergelijke klok, gemaakt door een Belgische klokkenmaker, Hans De Vals (Hans De Evalo), werkzaam in Madrid, in 1581. (Afb. 2 en 3).

Uiteraard hadden deze klokken de Europese tijdsindeling van twee maal 12 uur per etmaal.

Andere tijdsindeling

Japan echter had een geheel andere tijdsindeling, namelijk 6 uur tussen zonsopgang en zonsondergang en 6 uur tussen zonsondergang en zonsopgang. Dat bete-

Afb. 1

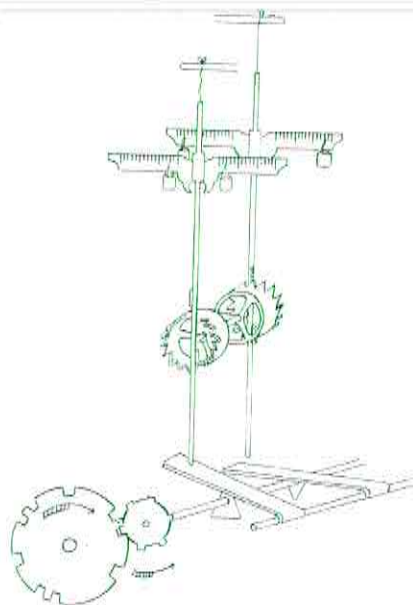
Afb. 2

Afb. 3

Afb. 4

Afb. 5

kende, dat in de zomer de daguren langer waren en de nachturen korter; In de winter was het tegenovergestelde het geval. Tot de aankomst van de westerse missionarissen was men in Japan aangekomen op zonnewijzers. Toen er echter in Japan mechanische uurwerken werden nagebouwd, naar voorbeeld van de geïmporteerde geschenken, zocht men naar een oplossing voor dit probleem. Zij vonden er het volgende op: Klokken met twee foliots, één snellopend en één langzaam lopend, waarbij de snellopende 's winters overdag toegepast werd en de langzaam lopende in de winter 's nachts (Afb. 4). Daarbij zorgde het slagwerk voor het omschakelen van de twee foliots (Afb. 5). De foliots

Afb. 7

Afb. 8

Afb. 6

moesten dan wel elke 14 dagen bijgesteld worden. 's Zomers geschiedde dit natuurlijk net andersom.

Een cijferrand of cijferschaal met verschuifbare cijfers. Daarbij kon het uurwerk met een constante snelheid lopen en moesten de uur-cijfers elke 14 dagen een beetje verschoven worden (Afb. 6). Erg nauwkeurig was het natuurlijk niet, maar vergeleken met de zonnewijzers van vóór die tijd toch een hele vooruitgang.

Andere nummering

Waar in Europa op de uren van 1 tot 12 genummerd waren, had Japan een systeem dat begon met 9 en daarna afliep tot 4, waarna het weer met 9 begon. Tussen twee opeenvolgende nummers van de Japanse tijdmeting (ongeveer gelijk aan twee van onze westerse uren), had Japan een soort half uur. De slagwerken van de Japanse klokken sloegen dan ook achtereenvolgens: 9, dan 1, daarna 8, en 2 en dan weer 7 en 1, en 6 en 2, 5 en 1 en 4 en 2 en daarna begon de cyclus met 9 opnieuw. Het is niet duidelijk, waarom de cijfers 1, 2 en 3 voor de volle uren niet gebruikt werden. Één verklaring is dat de cijfers 1, 2 en 3 gereserveerd waren voor de tempels, een andere is dat het cijfer 9 een soort magisch nummer was en daarom gebruikt werd.

Twee schakelraderen

De klokken met twee foliots hadden op één as twee schakelraderen, waarbij zich tegenover elk schakelrad één spilegang van de desbetreffende foliot bevond. Eén

Afb. 9

van de spillen greep in op het desbetreffende schakelrad, terwijl de andere omhooggeschoven werd. (Afb.7,8). Na 6 (Japanse) uren werden de spillen omgewisseld, schoof de eerste omhoog en zakte de tot dan ongebruikte zodanig, dat deze op het schakelrad kon ingrijpen. Dit omschakelen werd gerealiseerd door het slagwerk (Afb. 5). Dit waren sluitschijf slagwerken en op deze sluitschijven was een pal gemonteerd, die er voor zorgde, dat de twee spillen van de foliots omwisselden.

Lantaarnklokken

De eerste door Japanners nagebouwde klokken, waren lantaarn klokken (Afb. 9) en hadden veelal één wijzer, die stil-

Afb. 10

stond en een draaiende cijferring. Verder hadden zij dikwijls ook een kalender. De kalender betond uit een combinatie van de twaalf dierenriem tekens en een tiental tekens die de elementen vertegenwoordigden. De hele kalender besloeg dus 60 dagen (Afb. 10). Deze lantaarn klokken stonden op een kegelvormig voetstuk, dat de gewichten aan het oog onttrok (Afb.11). Later kwamen er de pilaarendules (Afb. 12), tafelklokken (Afb.13) en ook nog wel hangklokken (Afb.14) bij.

Japanse huizenbouw

Het is voor een beter begrip van de vorm en constructie van de Japanse klokken nuttig eerst iets over de Japanse

Afb. 11

huizenbouw te vertellen. Japan doet allerlei dingen, die wij op een bepaalde manier doen, precies op de tegengestelde manier. Wij schaven van ons af, een Japanner trekt de schaaaf naar zich toe. Wij schrijven horizontaal, Japan schrijft verticaal. Als wij met een huis beginnen, dan gebeurt dat van onderen af en komt het dak als laatste. In Japan worden de hoekpalen gezet en dan meteen het dak erop geplaatst. De buitenwanden worden dan gevormd door schuifdeurtjes van hout met rijstpapier of opgevuld met vakken stucwerk. De reden voor deze bouw is o.a. dat in geval van een aardbeving, de stucwerk wanden er uit vallen, maar dat door de scharnierwerking van het geraamte, het huis blijft

Afb. 12

Afb. 13

Afb. 14

WIJZER

ANTIEKE KLOKKEN

VERKOOP - RESTAURATIE

Noordweg 342
4333 KH Middelburg
0118-614053

www.wijzerantiekeklokken.nl

SPECIAALZAAK VOOR DE VERKOOP VAN ANTIEKE UURWERKEN

C.G. MOUTHAAAN

MARKTSTRAAT 32
1411 EA NAARDEN-VESTING
TELEFOON 035-694.08.43
TELEFAX 035-695.24.82

*EIGEN RESTAURATIE ATELIER
GROTE DESKUNDIGHEID*

Afb. 15

staan en makkelijk weer gerepareerd kan worden. De binnenwanden bestonden uit lichte schuifdeurtjes. Het is wel duidelijk dat er niet te veel gewicht aan deze wanden gehangen kan worden (Afb. 15 en 16). Een Friese stoelklok is uitgesloten! Vandaar dat Japan de "pilaarpendule" (Afb. 12) heeft ontwikkeld, een heel licht klokje, dat wel aan deze wanden opgehangen kon worden. Er zijn ook wel hangklokken gemaakt, die op een lantarenklok uurwerk geba-

seerd waren, maar dat zijn er betrekkelijk weinig in aantal geweest. Ik heb twee voorbeelden van pilaarklokjes, een vrij eenvoudige met foliot (Afb. 17) en één met balans en slagwerk, waarbij het slagwerk tevens het gewicht is, dat het uurwerk aan drijft (Afb. 18). Afb. 19 toont een close up van dit slagwerk, waarbij opvalt dat de lossing plaats vindt met behulp van een "bokkepoot".

Afb. 16

Tafelklokken

Tenslotte zijn er in Japan ook tafelklokken gemaakt. In de Japanse kamers was er altijd wel een nis, waarin een stukje bloemsierkunst (ikebana) stond (zie Afb. 16). In een dergelijke nis kon wel een tafelklok staan (Afb. 13).

Afb. 13

Afb. 17

Afb. 18

Afb. 19

A. GAEMERS CHRONOMETRIE
*Exclusieve uurwerktechnieken
sinds 1877*

Specialist in het
taxeren, leveren, repareren en restaureren
van antieke en historische uurwerken.

Tevens een groot assortiment historische
uurwerken en onderdelen van de bekende
Zwitserse horlogemerken voorradig.

Bezoek onze website www.gaemers.nl
voor meer informatie.

Bij koninklijke beschikking
hofleverancier

openingstijden atelier donderdag en vrijdag van 12.00 tot 17.00 uur

Den Burghstraat 34

2275 TN Voorburg

telefoon: 070 3463868 fax: 070 3637982

e-mail: chronometrie@gaemers.nl

gecertificeerd register
taxateur

'Van Tijd tot Tijd'

*Reparatie en restauratie
van beschilderde wijzerplaten*

Els Schut • Nieuwendijk 41 • 3443 BH Woerden
tel. 0348-41 04 55 • vttschut@hetnet.nl

Over de zogenaamde 'bruidsklok'

Een Visbagh nagebouwd

Toen ik op 11 september 2004 een bezoek bracht aan de door AHS georganiseerde voorbeziging van de internationale klokkententoonstelling 'Huygens Legacy' in PALEIS HET LOO, kon ik niet vermoeden dat ik één van die klokken zelf zou gaan bouwen. Dat is de zg. bruidsklok van Pieter Visbagh uit 1682.

Door L.J.L. Scheij

De klok waar het om gaat, had ik niet eens opgemerkt vanwege de grote drukte tijdens de rondleiding. Na ontvangst van de catalogus en het bestuderen van de inhoud, kwam ik de afbeelding van een uurwerk uit ca 1682 van Pieter Visbagh tegen, de zogenaamde 'bruidsklok'. De bijzondere vormgeving van de wijzerplaat en de manier van uitlezing van de tijd spraken mij direct aan. Deze manier van uitlezing had al eerder mijn interesse gewekt door de beschrijving van twee vergelijkbare uurwerken van Visbagh in het boek Spring Driven Dutch Pendulum Clocks van Dr. R. Plomp. Dit was uiteindelijk de reden om te beginnen met de bouw van de 'bruidsklok'.

Theoretische slingerlengte

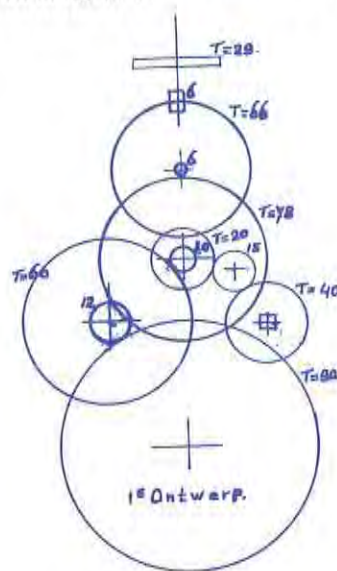
Omdat in Huygens Legacy de afmetingen

van de platines en kast vermeld worden, kon ik een vermenigvuldigingsfactor bepalen voor het berekenen van de theoretische slingerlengte en via het bijbehorende tikgetal en looptijd de totale overbrenging naar de centrale as.

Voor zover mogelijk zijn zo ook de hartafstanden van de assen bepaald.

De zo berekende tandwieltrain is weergegeven in figuur 1.

Foto 1 en 2

FIGUUR 1.

Vraag was nu hoe de halfuur-as aangedreven moest worden. Het meest logische leek me om via de uur-as een vertraging van 2 op 1 met een tussenwiel toe te passen. Dit bleek achteraf een vergissing waar ik later op terug kom.

Na o.a. het gebruikelijke afstellen van het haakse rad (kroonrad) en het spilerad met lepelspil liep het uurwerk goed (foto's 1 en 2).

Vervolgens moesten de grote schijf met twee kleine uurschijven, één voor de even en één voor de oneven cijfers, gemaakt worden (foto's 3 en 4)

Venema Antiques

IN- EN VERKOOP VAN O.A.:

**KLOKKEN
SCHILDERIJEN
MEUBELEN**

Rijksweg 17
6996 AA Drempt / Holland

Telefoon 0313 - 412537
E-mail: janvenema@planet.nl

Openingstijden:
maandag / vrijdag
9.00 - 18.00 uur
zaterdag
9.00 - 16.00 uur

Herman Horselenberg restaurator antieke uurwerken

JAN HENKELS

Reparatie - Restauratie

van oude en antieke

uurwerken

JOHN ELLICOTT

Uw kostbare bezit wordt met respect en vakmanschap behandeld.
Ijseldijk 89, 8194 LC Veessen. Telefoon 0578 - 631783
herman@horselenberg.nl • www.horselenberg.nl

Foto 3

Foto 4

Foto 5

Foto 6

De grote schijf is gemaakt op een diameter van 170mm en de spaken ruw uitgezaagd om te controleren of er niet te veel spanning in de plaat van 1mm op zou treden.

Dit viel gelukkig mee, hij bleef vlak na het in model zagen. Hierna moest de diameter van de twee uurschijven bepaald worden alsmede de afmetingen van de "lippen" om de uurschijf te verdraaien en te fixeren. Uit de foto in het boek was dit moeilijk vast te stellen.

Verder moesten de lengte van de arm die de pennen moest fixeren proefondervindelijk worden bepaald (foto 5). Ook de bek van die arm moest zowel de lippen van de uurschijf soepel laten passeren en ook de uurschijf goed fixeren om het uurcijfer precies in het midden van de grote schijf te vergrendelen (foto 6).

Loopprobleem

Aanvankelijk is een veer van 0,45 mm dik en 26mm breed toegepast maar dit gaf teveel onregelmatigheden tijdens het lopen. Daarna is een veer van 0,50 mm ingebouwd, die wel betere resultaten opleverde, maar nog niet in staat bleek om de klok een maand te laten lopen.

Vervolgens heb ik het uurwerk meegenomen naar het klokcontact van het Museum van Nederlandse Uurwerk om het loopprobleem te bespreken.

Zelf vroeg ik mij af of de aandrijving via een vertraging met tussenwiel wel goed was ingeschat. Tijdens de discussie was er iemand die vertelde dat hij de eigenaar van het oorspronkelijke uurwerk kende en wel wilde vragen om meer gedetailleerde gegevens. Kort na de vergadering kreeg ik een aantal fotokopieën met o.a. een schets van de tandwieltrain.

Uit deze gegevens bleek dat de aandrijving van de halfuur-as niet vanaf de uur-as gebeurde maar vanaf de week-as. Dit resulteerde in een grotere aandrijfkraft omdat hij dichterbij de veertrommel zit, bovendien kon het tussenwiel vervallen.

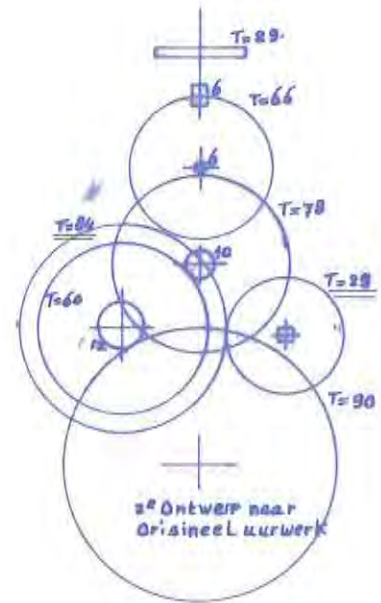
Denk- en rekenwerk

Mijn probleem was dat de tandwieltrain wel tot een bijna identieke slingerlengte leidde als het origineel, maar de overbrenging van week-as naar halfuur-as niet zomaar kon overnemen.

Bovendien zat ik nu vast aan een bestaande asafstand van de 8 dagen(30 dagen)-as en de uur-as (halfuur-as).

Daar ik niet van plan was om een exacte replica te maken gezien de beperking in

beschikbare gegevens, ben ik uitgaande van de bestaande gegevens en na veel denk- en rekenwerk tot een overbrenging van 84 tanden op de 8 dagen-as en 29 tanden op de halfuur-as gekomen (fig. 2).

FIGUUR 2.

Omdat het wiel met 84 tanden een iets kleinere diameter moest krijgen in verband met een gewijzigde hartafstand zijn de tanden 0,03 mm dunner geworden en was door die bestaande asafstand het originele tikgetal niet helemaal haalbaar, met als gevolg dat de slinger 5 mm langer werd dan het origineel. Uiteindelijk ben ik redelijk tevreden en toch ook wel een beetje trots op het eindresultaat (foto 7).

Foto 7

‘Cornelis Verhagen’

Tot 1990 was aan de Draafsingel de Horlogemakersvakschool “Cornelis Verhagen” gevestigd. In het voormalige ziekenhuis “De Villa” volgden ongeveer 100 leerlingen jaarlijks de opleiding tot horlogemaker. De eerste vestiging in Hoorn van de school was aan de dr.C.J.K.van Aalstweg. Beschreven wordt de schooltijd 1967-1972.

Door Roger Tonnaer

Hoorn had een unieke school. De Horlogemakersvakschool was in verschillende opzichten bijzonder. Een vierjarige opleiding die jaarlijks ongeveer 20 leerlingen afleverde als rijksgediplomeerd horlogemaker en met een Middenstandsdiploma. Qua onderwijs nam de school een plaats in tussen lager- en middelbaar beroeps-onderwijs. De leerlingen hadden verschillende onderwijsachtergronden en de leeftijd varieerde van 15 tot 25 jaar. De een had twee klassen LTS en een ander een ULO of HBS diploma. Naast het vakdiploma kon ook een Middenstandsdiploma behaald worden. De lessen waren daarop afgestemd. Globaal was 70% van de lessen gericht op het vak en 30% was Algemeen Vormend Onderwijs. De meeste jongens, er waren weinig meisjes, kwamen uit Hoorn, West-Friesland of Noord-Holland. Een ander groot deel van de leerlingen was afkomstig uit bijvoorbeeld Drenthe, Zuid-Holland, Brabant of Limburg. Enkele meisjes uit deze periode zijn: Jeanine Beyers, Mariëtta Koopman, Catharina Komen, Joke op 't Hof, Rosa de Graaf, Anneke Brinks, Gerda Ypenburg en Willemina Vijn.

Schoon en ordelijk

De examens werden door de school afgenomen onder toezicht van rijksgecom-

mitteerden. De school had een eigen bestuur en ontving subsidie van het Ministerie van Onderwijs. De Horlogemakersvakschool was klein. Er waren zes personen in dienst: dhr.J.Winnubst (directeur), dhr.E.Scholten (adjunct-directeur en leraar), dhr.P.Baalbergen (leraar) en A.Westerbeek (leraar). Westerbeek werd later door A.Pistoor (leraar) vervangen. De heer L.Westerlaken deed de administratie en de heer A.Bakker was conciërge van de school. De meeste leerlingen uit de periode 1967-1972 hebben Westerbeek slechts twee jaar meegeemaakt. Als gevolg van een verkeersongeluk kon Westerbeek geen les meer geven en werd opgevolgd door A.Pistoor die in Haarlem een juwelier- en horlogebedrijf had.

In de praktijklokalen stonden in rijen de werktafels met ieder een mooie werklamp. Onder glazen stolpjes bevonden zich de open uurwerken en op verschillende plekken in de klas stonden schoonmaakapparaten, microscopen en regelmachines. In de gang van de school bevond zich een torenuurwerk. Alle werktafels hadden laden die gevuld waren met voor iedere leerling een vaste hoeveelheid gereedschap. Alles schoon en ordelijk. Rommelkonten konden geen goede horlogemaker zijn.

Diploma elektrische uurwerken

Vooraf tijdens het eerste jaar moesten leerlingen handvaardigheid en materiaal-kennis krijgen. Werkstukjes werden gemaakt en wekkers gedemonteerd en weer in elkaar gezet. Aan het eind van het eerste schooljaar ontwierp en bouwde de leerling zelfstandig een klokje. Met de loep, schuifmaat of micrometer werd gekeken en gerekend. Het pincet was het verlengstuk van de vingers. In de tweede

Klas 2 in 1968

Boven vlnr: Maurits Ibink, Wilfried Hakkenberg van Gaasbeek, Rob de Haan, Jos van Os, onbekend, Midden vlnr: Gerard Ibink, Fred Nauta, Ronald Kahlé, Jos Loos, Wim van Dam, Willem Dütbmann, Jan Boukamp, Ben van der Horst, Henk Houkes, J.Winnubst, Onder vlnr: Roger Tonnaer, Lodewijk Ruiter, Aad Korse, Derk Holman, Joep Zanen.

*Westfries Archief:
leerlingen in praktijklokaal 1968*

klas werden de wekkers en klokken voor de leerlingen moeilijker. Reparaties vonden plaats aan elektrische klokken, reiswekkers en batterij-uurwerken. Er was een zichtbaar verschil tussen leerlingen van de eerste klassen en de laatste twee klassen. Eerst moest een bruine stofjas worden gedragen en later een witte. Wit was het ultieme. Veel leerlingen werkten op zaterdag als leerling-horlogemaker bij juweliershorloges in Hoorn zoals: de Vries, Maurits Schagen, Martien Groot, van Loenen, Chris Holman, G.Droste, A.Pistor en Frans van Berkum. Het laatste jaar werd uitsluitend aan horloges gewerkt. Een tweetal horloges werd met losse onderdelen in elkaar gezet: een chronograaf van Heuer (nu Tag Heuer) en een elektronisch stemvorkhorloge (accutron) van Bulova. Het laatste merk had een uurwerk met batterij en een loopafwijking van ongeveer één minuut per week. De fabrikant gaf leerlingen een apart diploma voor elektronische uurwerken. Scholieren maakten met dit horloge de blits.

Hoge kwaliteitseisen

Naast praktijklessen werd les gegeven in vaktekenen, natuur- en werktuigkunde, elektriciteitsleer en stijlleer. Leraar A.Westerbeek vertelde over de geschiedenis van het uurwerk en over de Lodewijk-perioden, de empire klokken, vuurvergulde Franse pendules, Rococo, regulatoren en intarsia. Voor materiaal-kunde, natuur- en werktuigkunde kregen de leerlingen les van P.Baalbergen. Hij

wist veel over bi-metalen en over het uitzetten, inkrimpen en over de legeringen van metalen. E.Scholten was adjunct-directeur en leraar praktijk. Op vakgebied legde hij de kwaliteitseisen hoog. Scholten organiseerde ook excursies naar het PTT-laboratorium en de sterrenwacht. Administrateur L.Westerlaken deed de boekhouding van de school, inde het schoolgeld en hield de afwezigheid van leerlingen in de gaten. De kantine was voor de conciërge. De heer A.Bakker zorgde voor de koeken en de koffie. Hij zorgde voor het schoonhouden van de school en trad op bij ordeproblemen.

Boterhammen en patat

Voor het Middenstandsdiploma werden lessen AVO gegeven zoals Nederlands, Duits, rekenen, wiskunde, maatschappij-

leer, boekhouden, economie en lichamelijke opvoeding. De AVO leerkrachten gaven een aantal uren les aan de school. Meestal waren zij verbonden aan een andere middelbare school in Hoorn. Enkele namen: Kl. Beuker, A. Peeman, G. Roeland, J. Sallé, J.T rompetter en W. v.d. Weyden.

Directeur en oprichter van de school was dhr. J.Winnubst. Hij was niet alleen directeur maar gaf ook een aantal uren praktijkles. Jaarlijks had hij onder andere tot taak nieuwe leerlingen van buiten de regio aan onderdak te helpen. Er werd gezocht naar kostadressen. Dat lukte meestal. De kosthuizen waren voor de leerlingen belangrijk. Voor de meesten was het een thuis.

Tijdens de middagpauze werden door de leerlingen boterhammen gegeten aan een grote tafel in de gang van de school. Vanaf 1969 kon dit in de nieuw gebouwde kantine. De boterhammen werden aangevuld met patat. Soms snel op de Zündapp naar Smitje op de Grote Noord. Andere keren bij Ted die vanuit een zelf verbouwde oude VW-bus aan de school en bij fabrieken aan de dr. C.J.K. van Aalstweg patat verkocht. Directeur J.Winnubst was niet gecharmeerd van deze patatverkoop. Ted werd gevraagd niet meer voor de school te staan.

*Westfries Archief:
voor het schoolgebouw 1968*

van Os Uurwerken B.V.

Als een uurwerk meer aangeeft dan alleen de tijd .....

Nederlandse Juweliers- en Uurwerkenbranche Erkend

Openingstijden   *maandag gesloten*
dinsdag t/m vrijdag van 9.30 tot 12.30 uur
13.30 tot 17.30 uur
zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

N.J.U.

*Nederlandse Juweliers-
en Uurwerkenbranche
Erkend*

Bisschopsmolenstraat 235   4876 AM Etten-Leur   Tel. 076-5037822

E-mail: van.os.uurwerken@planet.nl   voor meer info: www.vanosuurwerken.nl

Diep de geschiedenis in

Een gewoon Engels zakhorloge?

De Nederlandse horloger/juwelier Barnard komt een Engelse zakhorloge tegen, dat met zijn naam is gesigneerd en duikt diep in de geschiedenis.

Door Arjan Barnard

Ergens eind november 2008 keek ik, zoals een enkele keer wel vaker, naar de Engelse versie van Ebay, wetende dat er in Engeland naamgenoten werkzaam geweest zijn als uurwerkmakers en zilversmeden. De bekendste zijn William Barnard uit Newark 1708-1785, een bekende bouwer van grandfather clocks, staande klokken. Daarnaast was er een belangrijke familie van zilversmeden te weten Edward Barnard & Sons.

Door het bovengenoemde toeval ontdekte ik dat er een zakhorloge te koop werd aangeboden gesigneerd door een Barnard uit Henley on Thames. De aanbieder was de antiekhandelaar J.A. Smith van Cotfield Antiques uit Bodicote. De omschrijving gaf aan dat het horloge van het jaar 1876 was gekeurd met een zilvermerk van (A.B.) Het was compleet, echter met een gebroken glas en de aanbeveling van een onderhoudsbeurt.

Het bedoelde zakhorloge

De veiling liep af op 30 november 2008 en door met voldoende overwaarde in te schrijven werd het horloge aan mij toegewezen voor de prijs van 40,99 Engelse Ponden. Na overmaking van het bedrag, door de lage koers van het Engelse Pond, slechts €48,02.

Nadat het horloge enige dagen later arriveerde, werd verdere nieuwsgierigheid gewekt met als belangrijkste vragen:

Wie was de Barnard van de signatuur?

Wie had de kast gemaakt?

Wie bouwde het uurwerk?

De zilveren kast met de keurtekens

Als belangrijkste aanknopingspunt waren er natuurlijk de keurtekens in de zilveren kast. Met hulp van het kantoor van de Waarborg te Gouda werden enkel dingen snel duidelijk. De jaarletter die op twee manieren te lezen was, gaf, als N het jaar 1876 aan, zou het een U zijn dan was het 1883. Het kantoor aanduidend teken was dat van Chester, een kantoor dat in 1962 gesloten werd. Het meesterteken kon men in Nederland niet traceren. Wel gaf men mij het adres van het kantoor

van de het Hallmarking Council in London waar de gegevens van Chester verder bekend waren.

Onderzoek in Engeland

Een zeer bereidwillige medewerker David Beasley van The Goldsmiths Company uit London kon het keurteken traceren, en sterker nog, hij kon daar interessante bevindingen aan toe voegen. Het teken A.B. stond voor Alfred Bedford of the Waltham Watch Company. Het woord Waltham doet bij uurwerkmakers gelijk denken aan de bekende Amerikaanse fabriek. Een korte zoektocht op internet naar nadere gegevens van Waltham gaf uitsluitsel. Er moest een link zijn tussen dit "Engelse horloge" en de fabriek van Waltham.

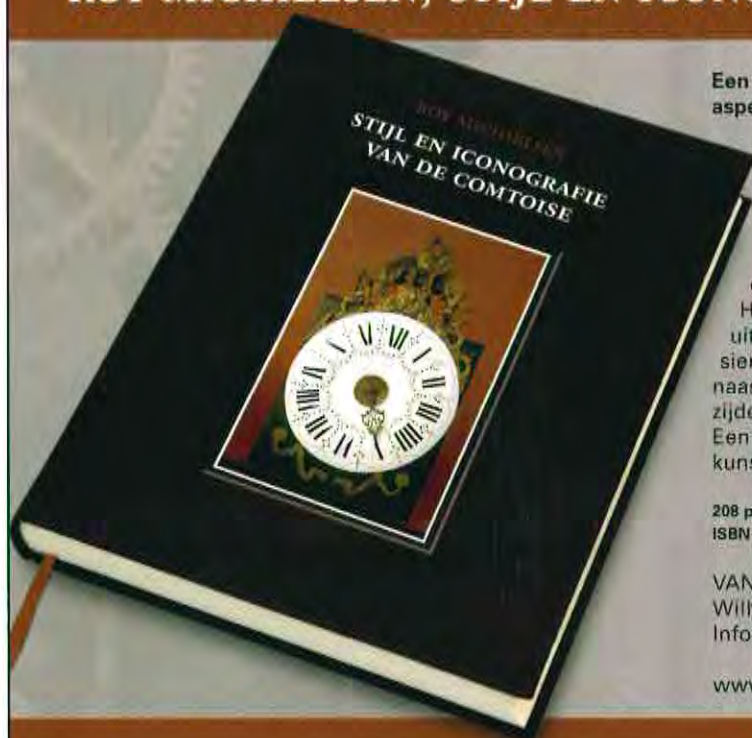
De genoemde medewerker stuurde een kopie van een artikel uit het Horological Journal van maart 1986 geschreven door P.T. Priestley. Uit het artikel van Priestley kon het volgende gedestilleerd worden.

De binding tussen Amerika en Engeland

Om Alfred Bedford in beeld te krijgen, moeten we beginnen met de levensloop van de heer Aaron Lufkin Dennison. Hij werd geboren op 6 maart 1812 in Topsham Brunswick, Maine in Amerika als derde kind van een oud kolonel, hij was al op jonge leeftijd inventief en verdiende geld met het helpen van zijn vader bij het maken van muziekinstrumenten en het bewerken van hout. In 1830 ging hij bij de klokkenmaker James Cary in Brunswick werken en construeerde een machine om tandwielen te fraisen. In 1834 begon hij zijn eigen uurwerkreparatiebedrijf in Boston. Daar legde hij contacten met respectabele firma's in de Amerikaanse uurwerkindustrie. In 1839 ging hij naar New

Binnenkort verschijnt

ROY MICHIELSEN, STIJL EN ICONOGRAFIE VAN DE COMTOISE

Een diepgaande studie over de cultuur- en kunsthistorische aspecten van de comtoise.

Deze nieuwe titel van de kunsthistoricus Roy Michielsen completeert de bestaande klokkenliteratuur over de comtoise. Schrijver geeft in 200 pagina's, met prachtige foto's, een diepgravende beschrijving van de cultuur- en kunstgeschiedenis van deze geliefde Franse huisklok.

Het boek is de verantwoording van de rijke iconografie uit het Frankrijk van de 18e en 19e eeuw die de comtoise siert. Een aantrekkelijke studie voor de klokkenbezitter, die naast de artisanale nu ook de artistieke en kunsthistorische zijde van de comtoise wil leren kennen. Een absolute 'must' voor de oprechte verzamelaar en kunstliefhebber.

208 pagina's, 220 x 280 mm, fraai gebonden, met leeslint, in kleur geïllustreerd.
ISBN 978 90 81423717. Prijs: € 79,50 bestelnummer: 11972560

VAN DE MOOSDIJK COLLECTOR BOOKS
Wilhelminaplein 8, 5711 EK Someren
Info@moosdijk.com

www.moosdijk.com

U kunt nu reeds bestellen

M.H. Schreurs, antiquair

RIKSGEDIPLOMEERD UURWERKMAKER
STADSUURWERKMAKER

Catharinastraat 40-42
4811 XJ BREDA
Tel./Fax +31 (0)76 5219024

Geopend:

maandag t/m vrijdag 09.00 tot 18.00 uur en zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

York en verbleef enige tijd in een kolonie van Zwitserse vaklieden die in de horlogehandel zaten. Weer terug in Boston begon hij een dealerschap met horlogegereedschap en materialen en reparatiewerk onder de naam Dennison, Adams & Company. Hij werkte met gedrukte catalogi van verkrijgbare artikelen.

Lunatic of Boston

In 1840 trouwde hij met Charlotte W. Foster. In hetzelfde jaar werden in het tijdschrift Harpers Monthly zijn inventieve ideeën genoemd onder vermelding van "lunatic of Boston" en "crazy ideas" voor het maken van zakhorloges in grote aantallen met behulp van een systeem met uitwisselbare onderdelen. Hij startte verschillende ondernemingen op uurwerkgebied. Eind 1849 ging hij op reis naar Europa om onderdelen te kopen en de kunst van verschillende soorten productieprocessen te leren zoals het vergulden. Vanaf 1850 ging hij horloges produceren, hij gebruikte toen veel Engelse onderdelen.

In 1851 werd de naam veranderd in American Horloge Company, later in 1853 opnieuw een naamswijziging nu in Boston Watch Company. In 1854 werd een nieuwe fabriek in gebruik genomen in de plaats Waltham.

Waltham company

Na wisselende investeerders met daarbij behorende naamsveranderingen kreeg het bedrijf in 1859 de naam American Waltham Watch Company, kortweg Waltham genoemd. Aaron Dennison werd daarbij toezichthouder van het bedrijf. Kort na het begin van de Amerikaanse burgeroorlog liep het aantal werknemers terug van 200 naar 50. Tevens ontstond onenigheid tussen Dennison en de directie waarop hij in december 1862 vertrok. In 1863 ging hij naar Engeland en accepteerde daar een agentschap om machines in Birmingham en omgeving te introduceren, maar hij vestigde zich eerst in Zurich en had daar een agentschap voor de levering van Zwitserse echappementen naar Amerika (600-1000 per maand)

Dennison onderhield contacten met de Amerikaanse fabrieken. Toch verliep deze handel niet naar wens en hij probeerde zijn Zwitserse bedrijf te verkopen. Uiteindelijk ging hij in februari 1871 aan de Villa Road 24 in Handsworth bij Birmingham wonen. Hij importeerde uurwerken uit Amerika en echappementen uit Zwitserland die hij daar, samen met zijn vrouw en zoon Franklin, assembleerde. Deze

complete uurwerken, zonder kast, gingen weer naar Amerika. Echter wegens overproductie van complete horloges in Amerika zelf was de verkoop slecht.

De kastenfabriek in Handsworth bij Birmingham

Na deze moeilijke beginperiode in Engeland kwam hij in begin 1873 in contact met een oude vriend van de Waltham Watch Company die hem een vertegenwoordigersfunctie voor het Engelse filiaal van Waltham aanbood. Hij was inmiddels al 60 jaar en bezorgde deze functie aan zijn zoon Edward. Aaron Dennison zelf ging met nieuwe ideeën machines maken om horlogekasten in zilver te produceren. Al in december van 1873 schreef zoon Edward vanuit London een lovende brief over de goede contacten tussen vader Aaron's nieuwe kastenfabriek en Waltham in London.

De kastenfabriek van de Denisson Watch Case Company

Deze kastenfabriek was een samenwerkingsverband met de fabriek van buurman Alfred Wingley van de overzijde van de straat op nummer 28. Alfred Wingley had al vanaf 1866 samen met zijn vrouw 10 mensen in dienst in voor het maken van pedanten en veren voor horlogekasten. Het bedrijf stond geregistreerd onder de naam Rose-engine Turners and Case Springer /Polishers. Het bedrijf heeft gewerkt van 1866 tot 1886.

In 1885 werd er op dezelfde locatie een nieuw productiegebouw gebouwd. Vanaf 1886 werden er jaarlijks door 100 mensen tussen de 60.000 en 80.000 kasten gemaakt. Waarvan in 1887 50.000 alleen voor Waltham. Aaron Lufkin Dennison overleed op 9 januari 1895.

Via Aaron Lufkin Dennison naar Alfred Bedford

Deze genoemde Alfred Wingley liet zijn eerste zilverkeurtekens registreren op 17 november 1874 bij de keurkamer van Birmingham. Aaron Lufkin Denisson

(A.L.D.) volgde in 1876. Ook vanuit het Waltham kantoor in London werden keurtekens geregistreerd o.a voor onze Alfred Bedford (A.B.) als een kastenmaker voor gouden horloges op het adres Waltham Buildings, Holbourn Circus.

Hiermee is de verbinding gelegd tussen Alfred Bedford, de fabriek van Dennison en Waltham. Aannemend dat de serienummers in de kasten oplopend zijn, is deze kast met nummer 10553 een heel vroeg exemplaar, uitgaande ook van een genoemd productieaantal van 60-80.000 stuks per jaar.

Alfred Bedford werd ook bij het waarborgkantoor van Chester geregistreerd en wel op 16 september 1876 (jaarletter N) met als adres de kastenfabriek van Wingley en Dennison. Met het keurteken van Alfred Bedford op deze zilveren kast en het Waltham uurwerk is de herkomst duidelijk. Tevens blijkt dat het keurteken stamt van het eerste jaar waarin Alfred Bedford geregistreerd was. Vanwege belastingredenen was het jaar waarin een keurteken gebruikt werd niet hetzelfde als een kalenderjaar, men gebruikte in Chester de jaarletter N van 5 augustus 1876 tot 4 augustus 1877.

Keurtekens	Nummers	Ynvoer	Keur	Keur	Keur	Keur	Keur
1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000
1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000
1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000
1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000	1000-1000

De geschreven aantekeningen uit de productieboeken van Waltham

De combinatie kast en uurwerk

Dankzij het moderne medium internet is het nu natuurlijk eenvoudig om eens te kijken of van het Waltham uurwerk ook nader gegevens zijn te achterhalen. De site van de N.A.W.C.C. (National Association of Watch and Clock Collectors) in Amerika blijkt een zoekmogelijkheid te geven naar Waltham uurwerken. Met het intikken van het uurwerknummer krijgt men toegang tot een register van alle werknummers die Waltham gebruikt heeft.

Het uurwerknummer van dit horloge 1.000.627, is er een uit de serie van 1.000.001 tot 1.001.505 die geproduceerd is tussen 6-1-1877 en 31-12-1877. De na 16 september 1876 maar vóór 4 augustus 1877 gekeurde kast heeft dus pas in 1877 zijn bijbehorende uurwerk gekregen. Het uurwerk is van het model 1857 dat wil

zeggen dat dit model vanaf 1857 in productie is gekomen, met als extra de type-naam P.S.Bartlett. Het type 1857 is geregeld aangepast maar werd als modelnummer tot rond 1920 gebruikt. Voor de uitvoering kreeg het uurwerk de kwaliteitsaanduiding A. Als afmeting werd "18" meegegeven; daarbij werd de Lancashire Gauge maatvoering gebruikt. Ook werd aangegeven onder de letter FP dat het een volledige platine is, (geen losse kloven) met bovenliggende balans. Voor het type kast werd geen aanduiding meegegeven. Dat komt goed overeen met het feit dat dit uurwerk naar Engeland werd geëxporteerd en daar voorzien van de zilveren kast.

Op het uurwerk is aangegeven 'Foggs patent', een uitvinding om de spiraalveer tussen twee pennetjes op een hefboom op de platine te monteren. Zeg maar een kompas, maar dan niet op de balanskloof, maar op de platine gemonteerd. Later werd het Patent Pinion genoemd omdat de uitvinding min of meer gelijktijdig door twee fabrieken gebruikt werd.

Over de verkoper

Om de naam van de verkoper te traceren, werd contact gezocht met de Town Hall van de plaats Henley on Thames in Engeland. Deze verwees mij naar de Henley Archeological & Historical Group, de lokale geschiedkundige vereniging. Na doorverwijzing via de heer Jones kreeg ik bericht van de voorzitter mev. Cottingham die mijn vermoedens kon bevestigen. Uit gegevens van eigenaren van panden in Henley kwam naar voren dat reeds vanaf minimaal 1877, maar mogelijk zelfs al vanaf 1870 er een Thomas Barnard als uurwerkmaker en juwelier op het adres Hartstreet 4 gevestigd was. Hij kocht het pand in 1877. Uit dezelfde onroerend goed gegevens is op te maken, dat er mogelijk al vanaf 1801 een uurwerkmaker in het pand gevestigd was.

Een foto van vóór de Tweede Wereldoorlog, met vermoedelijk mevrouw Mary Ann Barnard; rechts de twee panden Hartstreet 2 en 4; het opticien-gedeelte is berkenbaar uit de bril als uithangbord

Betrouwbaar geheelonthouder

Thomas Barnard (1) was mogelijk al gebruiker van het pand vanaf 1871, maar huurde het pas vanaf 1877. Hij werd geboren in 1845 in Cirencester en kwam rond 1871 met zijn familie naar Henley. Hij overleed op 2 januari 1888 op 43 jarige leeftijd.

Uurwerk met de duidelijke signatuur Barnard en nummering 1000627

De krant de Henley Advertiser schreef op zaterdag 7 februari:

"Dat zij de dood van een respectabel handelsman moesten melden; hij overleed aan een aanval van apoplexy (een beroerte) en het in coma raken na een korte ziekte. De getroffene was vrijdags nog in goede gezondheid en op zaterdag had hij een koutje gevat en kon zijn normale werkzaamheden niet uitvoeren. De zondag verloor hij het bewustzijn waarvan hij niet meer geheel herstelde. Hij liet een weduwe met zes kinderen na, die zijn verlies betreurden. Hij was een betrouwbaar geheelonthouder en lid van een drankbestrijdersvereniging en was agent voor de North British and Mercantile Insurance Office (een soort handelsvereniging.) Hij had in zijn jeugd een "Art school" doorlopen en er een certificaat behaald. Hij stelde geen prijs op gemeentelijke onderscheidingen voor zijn werk, (zijn benoeming tot een herziend taxateur voor het Gemeentebestuur na een herindeling), wat hij tot zijn overlijden bleef doen."

Opvolging

Zijn zoon, opnieuw een Thomas Barnard (2) (2-4-1872), was 15 jaar toen zijn vader overleed, zijn moeder Mary Ann heeft de zaak na het overlijden van haar man gaande gehouden. Naast de juwelierszaak en uurwerkmakerij begon zij een babykleding en wol winkel in het naastgelegen pand Hartstreet 2. Deze tweede Thomas Barnard heeft de zaak voortgezet, trouwde

en kreeg een zoon die opnieuw Thomas (3) genoemd werd. Thomas (2) overleed op 28 maart 1962

De krant "Henley Standard" schreef daarover:

"Vijf dagen voor zijn 90e verjaardag overleed op 89 jarige leeftijd Thomas Barnard (2), tien jaar nadat hij met zijn werk gestopt was. Hij runde het bedrijf gedurende 64 jaar na het overlijden van zijn vader. Hij was lid van de Baptist Church, bij zijn huwelijk in 1904 werd hij lid van de Congregational Church. Hij was opgeleid aan de Henley Grammar school (een soort Gymnasium) en van de oudste leden van de Old Henleiansian Association. Ook was hij lid van een liefdadigheidsinstelling en lid geweest van een speciale politiemacht."

De zaak werd voortgezet door Thomas Barnard (3), geboren rond 1907, die vanaf ongeveer 1931 met zijn vader samenwerkte. Deze Thomas voegde optiek toe aan het bedrijf. Hij stopte in 1966 en overleed in 1993 op 86 jarige leeftijd.

Dit horloge, verkocht door een Thomas Barnard, is natuurlijk een leuk bezit voor een uurwerkmaker/ juwelier met dezelfde naam uit Nederland. Het is (nog) niet aantoonbaar dat er een echte familieband is. Ook is dat niet aantoonbaar voor een zakhorloge dat gemaakt is door William Barnard uit Newark dat ook in mijn bezit is. De naam komt niet veel voor, vandaar dat het boeiend is aan het horloge van Thomas Barnard een aardige geschiedenis te kunnen toevoegen.

Hartsbreet rond 1887, vermoedelijk op marktdag, met de Barnard winkel geheel rechts

Met dank aan: Waarborgkantoor in Gouda, David Beasley, Philip T. Priestley, National Association of Watch and Clock Collectors, Henley Archeological & Historical Group Engeland, A. Jones, Mrs. A.H.G. Cottingham en B.R. Gegg,

Foto's: A.J. Barnard

Melenhorst *Antiek*

Rijksstraatweg 167
7391 ML Twello
Tel 0571-273951

Zie onze uitgebreide website:
www.melenhorst-antiek.nl

Enorme keuze in
allerlei antieke
klokken.

Allen deskundig
gerestaureerd.

Onder andere:

- Comtoises
- Friese klokken
- Lantaarnklokken
- Pendules
- Reiswekkers
- Schoolklokken
- Staande klokken
- Tafel klokken

Eigen restauratie
atelier voor meubelen
en klokken.

Peter Zwaanenburg

Antiquair-uurwerkmaker

Inkoop en verkoop van
antieke klokken en barometers

Restauratie wordt verricht
in eigen werkplaats

Openingstijden:
dinsdag t/m vrijdag
12.00-17.30
Zaterdag
13.00-17.30

Groenmarkt 36
3311BE Dordrecht
tel. 078 6141537

Een nieuwe Da Vinci-code?

In Tijdschrift 09/1 (maart 2009, p. 24-29) heeft ir. M.C. van Oort een artikel geschreven over het uurwerk in de Oude St. Willibrorduskerk te Waalre, dat leest als een nieuwe Da Vinci-code. Aangezien mijn publicaties hierin meerdere malen genoemd worden, ik spreek uitdrukkelijk niet van citeren, voel ik mij genoopt hierop te reageren, vooral omdat mijn proefschrift "Uurwerken en uurwerkmakers in Limburg, 1367-1850, Leeuwarden/Mechelen 1997" niet in ieders bezit zal zijn.

De aan mij door Van Oort toegeschreven meningen en opvattingen zijn voor de meesten derhalve niet te checken. Daarom zal ik aan de hand van letterlijke citaten uit mijn publicaties laten zien wat ik over Henric van Thoren, zijn uurwerken aan Venlo geleverd, en over het uurwerk in het Dinghuis te Maastricht heb geschreven. Daarbij zal ik ingaan op de vergaande beweringen en conclusies van Van Oort in zijn artikel. Het is natuurlijk prettig en soms nuttig een grote inventiviteit en fantasie te hebben zoals de heer Van Oort, maar het moet niet leiden tot luchtfietsrij. Ook de vasthoudendheid, ja hardnekkigheid, waarmee Van Oort sinds enige jaren zijn onderwerp bestudeert, is op zich te waarderen, maar mag niet leiden tot tunnelvisie.

Onvoldoende argumenten

Zijn artikel volgend moet ik de volgende opmerkingen maken:

"Het 14-de eeuwse uurwerk in de Oude Willibrorduskerk in Waalre is zeer waarschijnlijk gemaakt door Henric van Tho(i)ren". Welke argumenten heeft hij hiervoor? Allereerst de ingeslagen letters "T" op het uurwerkgestel in Waalre. Op de tweede plaats de volgens hem grote gelijkenis met het uurwerk in het Dinghuis te Maastricht. De door hem aangevoerde punten van gelijkenis, Gotische versiering en plaatsing onder 45 graden van de hoekstijlen zijn m.i. veel te weinig specifiek en kunnen op praktisch alle uurwerken van de 14-de tot 16-de eeuw worden aangetroffen. De gelijkenis met het uurwerk van Middelbeers zie ik ook niet zo.

Op p.28 beweert Van Oort: "Het uurwerk in Maastricht wordt door Mestrom toegeschreven aan Henric van Thoren, ook genaamd van Thoiren of van Thorn (VIII)". VIII verwijst naar mijn "Limburgse klokken en hun makers, 1997, p. 230-231. Op p. 230 schrijf ik: "...Op 27 november 1396 kreeg hij

(sc. Van Thoren) opdracht om een nieuw stadsuurwerk te maken voor het toenmalige stadhuis van Maastricht, genaamd "de Lanscroon". In september 1400 was dit blijkbaar voltooid en werd hij benoemd tot stadsuurwerkmeester". Op p. 231 schrijf ik: "C. Uurwerk voor de Lanscroon te Maastricht; dit was klaar in september 1400. Van de Lanscroon, die bouwvallig was, is het uurwerk waarschijnlijk naar het Dinghuis verhuisd. Het uurwerk dat zich daar thans nog bevindt, is mogelijk dit uurwerk en daarmee een van de oudste uurwerken van Nederland". U ziet dat ik "mogelijk" en "waarschijnlijk" gebruik, maar in geen geval een zekerheid suggereer. Integendeel, in mijn proefschrift "Uurwerken en uurwerkmakers in Limburg, 1367-1850" (p. 20), verzucht ik zelfs met betrekking tot de onduidelijkheid in de documenten over de plaatsing van de stadsuurwerken in de 14-de eeuw te Maastricht: "Ook met behulp van de lokale topografie zijn deze vragen niet op te lossen". Met de toeschrijving van het Waalres uurwerk aan Van Thoren is Van Oort nog niet tevreden. Hij wil het ook nog promoveren tot het oudste, nog werkende uurwerk ter wereld: "Hij gebruikte dit uurwerk misschien zelfs om koning Karel de Wijze van Frankrijk ervan te overtuigen dat hij de beste maker voor het eerste openbare uurwerk van Parijs was. Het uurwerk is mogelijk rond 1360 gemaakt en zou daarmee het oudste, nog werkende, mechanische uurwerk ter wereld zijn" (Van Oort, p. 24).

Trucendoos

Hier tovert Van Oort wel een zeer fantastisch konijn uit de hoge hoed: het Waalrese uurwerk het oudste ter wereld, gemaakt door Henric van Thoren= Henri de Vic als voorbeeld voor de Franse koning Karel V! Hiervoor moet heel wat uit de trucendoos worden gehaald: aller-

erst het uurwerk van Waalre dateren rond 1360. Daarvoor neemt hij zijn toevlucht tot fysisch onderzoek van een stuk ijzer door middel van een scanning electron microscope op de T.U. van Eindhoven. Volgens Van Oort blijkt hieruit dat "het ijzer uit de veertiende eeuw is". Als dit al zo is, waarom zou het dan precies op 1360 wijzen? De veertiende eeuw duurt immers van 1300 tot 1399. Dendrologisch onderzoek van het hout van de walsen levert niets op. Toch blijft Van Oort bij 1360, hoewel er in een document van 1425 voor het eerst sprake is van een uurwerk te Waalre dat toen aangeschaft en geplaatst is (horologium in ista ecclesia procuratum et positum) (Van Oort, p.24). 1425 lijkt een heel plausible datering voor het onderhavige uurwerk.

Van Oort heeft de datering 1360 echter nodig om het uurwerk in verband te kunnen brengen met de Franse koning Karel V waarvoor ene Henri de Vic in 1370 in Parijs het eerste grote openbare uurwerk plaatste.

Meesterzet

Vanwaar de connectie met Parijs? Vanwege het feit dat Van Oort een badinerend bedoelde opmerking van mij als een vaststaand feit ziet, namelijk: "Men kan zich afvragen, of Henri de Vic (Wic), die in 1370 het eerste grote, openbare uurwerk te Parijs leverde, wellicht identiek is met Henric van Thoren, als die tenminste in Wijck heeft gewoond!" (Mestrom, Uurwerken en uurwerkmakers in Limburg, 1367-1850, p. 21, noot 26). Voor Van Oort is Henric van Thoren identiek met Henri de Vic. Maar wat heeft het uurwerk van Waalre dan met Parijs te maken, ook al zou het door Van Thoren, alias De Vic zijn gemaakt? En waar zou het van 1360 tot 1425 zijn gebleven?

Nu komt Van Oort met een ware meesterzet: het uurwerk van Waalre was het proefmodel dat Van Thoren/De Vic aan Karel V toonde om de opdracht voor het uurwerk in Parijs in de wacht te slepen! Vreemd is dan wel dat het proefmodel een fout heeft in de sluitschijf. Trouwens De Vic hoefde zich niet te bewijzen met een proefmodel, want hij had de naam van zeer ervaren in de

klokkenmakerskunst: “Henri de Vic, tunc commorans in partibus Almaniae, in scientia et industria horologiarie expertissimus” (Arrêt du Parlement, 21 juli 1452, Arch. Nat. X1a 81, fo 144).

Proefmodel

Hoe komt Van Oort aan het idee van een proefmodel?

Dat ontleent hij aan pagina 60 in mijn “Uurwerken en uurwerkmakers in Limburg, 1367-1850”. Daar bespreek ik de levering door Van Thoren van twee uurwerken aan de stad Venlo kort achter elkaar: het eerste leverde hij eind mei 1389 (de opdracht was van 16 mei 1389!), het tweede op Goede Vrijdag van het jaar 1390 (opdracht van 25 augustus

1389). In die context schrijf ik: “We kunnen slechts gissen naar de reden van die bestelling in twee fasen zo kort na elkaar. Misschien was het eerste te licht van constructie gebleken of was het een tweedehands uurwerk geweest dat Van Thoren, in afwachting van de grote opdracht, had geleverd als service of proeve van bekwaamheid”.

Het idee van een proefmodel is op zich dus nog niet zo gek, maar Van Oort gaat m.i. veel te ver door te stellen: “Het tijdelijk uurwerk was zeer waarschijnlijk het uurwerk, dat, na de dood van Henric van Thoren, dwz na 1414, mogelijk op voorspraak van de prins-bisschop van Luik of de hertog van Brabant (indertijd

was Waalre van beiden afhankelijk) in Waalre terecht kwam” (Van Oort, p. 28-29). Dit is volkomen hypothetisch en steunt op geen enkele archivalische bron. Eveneens zijn alinea: “Het Waalrese uurwerk is ver vóór 1389 door Henric van Thoren gemaakt. Daarmee is het het oudste nog werkende mechanische uurwerk van Nederland, ouder dan dat van Winkel (± 1420; Van Oort, p.29). Het artikel van Van Oort is misschien bedoeld als knuppel in het hoenderhok om een discussie aan te zwengelen, maar het gevaar is dat lezers alles aannemen als feiten die op historische bronnen berusten en dat door onkritisch overschrijven de beweringen van Van Oort tot historische waarheid evolueren.

Het uurwerk van Waalre

Het oudste nog werkende mechanische torenuurwerk?

Door ir. L.A.A. Romeyn

In TIJDSchrift nr.09/1 schreef de heer ir. M.C. van Oort een fraai geïllustreerd artikel over het torenuurwerk van Waalre en de mogelijke connecties met de uurwerken in het Dinghuijs te Maastricht, te Middelbeers en het niet meer aanwezige uurwerk van het Palais de Justice te Parijs. Het torenuurwerk zou laat middeleeuws zijn, maar volgens ir. L.A.A. Romeyn ligt een datering uit ca. 1469 meer voor de hand.

Van Oort noemt een zestal kenmerken van het uurwerk van Waalre waaruit hij concludeert dat het uurwerk laat-middeleeuws is. Deze kenmerken gelden echter voor bijna alle smeedijzeren torenuurwerken in onze streken totdat, tegen het eind van de 17de eeuw, men een slinger in torenuurwerken ging toepassen. Slechts twee van de genoemde kenmerken: de gotische versiering van de hoekstijlen en de opstelling van de hoekstijlen onder een hoek van 135° (Van Oort noemt dat diagonaal) zijn de basiskenmerken die erop duiden dat de stelling van het uurwerk van Waalre en mogelijk nog andere onderdelen van vóór ca. 1600 dateren.

Microscopisch onderzoek

Van Oort schrijft dat uit een archiefstuk uit 1425 blijkt dat toestemming wordt verleend om “...enkele percelen grond te verkopen voor een verbouwing van de kerk en voor het uurwerk”. Heeft de verkoop toen daadwerkelijk plaatsgevon-

Slechts enkele kenmerken duiden erop dat het uurwerk van Waalre van vóór 1.600 dateert.

den? Dat wordt niet vermeld en er is ook niet uit te concluderen dat er toen al een uurwerk was of kort daarna is vervaardigd. Pas in 1469 wordt, volgens Van Oort, in de dan gereedgekomen toren van Waalre een torenuurwerk geplaatst. Mocht dit uurwerk, of onderdelen daarvan, thans nog in de toren van Waalre aanwezig zijn dan ligt een datering uit ca. 1469 meer voor de hand. Van Oort beschrijft een datering van het smeedijzer

door middel van een Scanning Electron Microscope. Een dergelijk microscopisch onderzoek geeft opheldering over de verontreinigingen in het smeedijzer maar is ongeschikt voor datering.

Ingeslagen T's

Van Oort vergelijkt het uurwerk van Waalre met de uurwerken in het Dinghuijs te Maastricht en te Middelbeers. Hij noemt een aantal kenmerken waaruit hij concludeert dat alle drie de uurwerken zijn vervaardigd door één en dezelfde maker: Henric van Thoren.

Genoemde kenmerken gelden echter, zoals hiervoor al gesteld, voor de meeste torenuurwerken in de beschouwde periode en geven geen enkele indicatie over de maker of de datering.

Van Oort is van mening - dat Van Thoren de maker is - gesterkt door ingeslagen “T's” in de hoekstijlen. Op een foto in zijn artikel is deze “T” duidelijk te zien. Bij een nauwkeurige beschouwing hiervan

In de tijd van Van Thoren bestonden slagletters nog niet.

Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk

De Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk hield in de ochtend van zaterdag 4 april 2009 te Elburg haar jaarlijkse vergadering voor de Deelnemers. De Stichting, die geen leden kent zoals bij een vereniging het geval is, heeft de belangrijkste beslissingsbevoegdheden in handen gelegd van de Raad van Advies. In deze Raad hebben zitting alle personen die op enigerlei wijze werkzaamheden voor de Stichting verrichten. Deze personen worden, overeenkomstig de Statuten, 'Deelnemers' genoemd. Het jaar 2008 was voor de Stichting een zeer succesvol jaar. Ze was bij niet minder dan 16 projecten betrokken. Deze betrokkenheid bestaat meestal uit het schrijven van een restauratiebestek en het begeleiden van de restauratie tot en met de oplevering. Voor 12 projecten betrof het de restauratie, instandhouding of opnieuw in gebruikstelling van smeedijzeren torenuurwerken van zeer grote historische waarde. De Stichting is al een aantal jaren de adviseur op het gebied van torenuurwerken voor de Stichting Geldersch Landschap & Geldersche Kasteelen. Het afgelopen jaar is de Stichting ook door de Stichting Alde Fryske Tsjerken gevraagd de restauratie van een van haar uurwerken te begeleiden. Onder leiding van de Technische Commissie zijn door de technici van de Stichting aan 26 torenuurwerken werkzaamheden verricht. Het betrof werkzaamheden uitgevoerd in onze werkplaats of in situ. Bestuurslid Hans de Zeeuw trad om gezondheidsredenen af uit het Bestuur. De Raad van Advies heeft in zijn plaats benoemd mevrouw Ingrid Benedick. Dank zij de bijdragen van Begunstigers en Contractanten, dat zijn eigenaren van torenuurwerken waarvoor de Stichting het onderhoud verricht, bevindt de Stichting zich in een financieel gezonde positie.

Het Bestuur

kan men constateren dat het oppervlak van het smeedijzer ter plaatse van de ingeslagen "T" sterk gecorrodeerd is geweest. De "T" vertoont deze corrosie niet en lijkt er veel later te zijn ingeslagen. Overigens, in de tijd van Van Thoren bestonden slagletters nog niet. Van Oort schrijft ook dat na 1414 niets meer over Van Thoren wordt vernomen. Hoe is dit te rijmen met de pas in 1425 gegeven toestemming om grond te verkopen ten behoeve van, onder andere, een uurwerk en een mogelijke datering daarvan rond 1360?

Geen bewijs

De verschillen tussen het uurwerk van het Dinghuijs en van Waalre zijn zo groot en zo talrijk dat er geen schijn van bewijs is dat beide uurwerken door Van Thoren zijn vervaardigd. Trouwens, dat Van Thoren de maker is van het uurwerk van het Dinghuijs is nog niet eens 100% zeker (Mestrom). Of het uurwerk van Waalre en dat van Middelbeers door dezelfde maker zijn vervaardigd vereist nog een grondig nader onderzoek.

In het laatste gedeelte van zijn artikel laat Van Oort zijn fantasie de vrije loop. Nadat hij heeft aangenomen dat het uurwerk door Van Thoren is vervaardigd schrijft hij dat "...de conclusie is gerecht-

vaardigd, dat het uurwerk van Waalre het oudste van de drie uurwerken is" en dat het "Niet onwaarschijnlijk is, dat het zijn eerste uurwerk was, waarmee hij experimenteerde...". Van Oort houdt met deze uitspraken nog een slag om de arm. Maar hij wordt stellig als hij beweert: "Het Waalrese uurwerk is ongetwijfeld ver vóór 1389 door Henric van Thoren gemaakt. Daarmee is het het oudste nog werkende mechanische uurwerk van Nederland, ouder dan dat van Winkel (+/- 1420)." Beweringen die, gezien het voorgaande, nergens op zijn gestoeld.

Brabants sprookje

Ten slotte legt Van Oort een verbinding tussen de genoemde drie uurwerken en het uurwerk in het Koninklijk Paleis, thans Palais de Justice, te Parijs. Dit uurwerk zou in opdracht van koning Karel V (de Wijze) zijn vervaardigd. In een manuscript van Julien Le Roy, dat door Louis Moinet in 1844 wordt gepubliceerd, wordt De Vic als maker genoemd. Dit wordt door Curt Dietzschold (1894), Drummond Robertson (1931) en latere auteurs klakkeloos overgenomen, zo ook door Van Oort.

In zijn boek "Uurwerken en Uurwerkmakers in Limburg" stelt Mestrom, als enige in de klokkenlitteratuur: "Men kan

zich afvragen of Henri de Vic (Wic), die in 1370 het eerste grote openbare uurwerk te Parijs leverde, wellicht identiek is met Henric van Thoren, als die tenminste in Wijck (een buurtschap bij Maastricht, L.R.) heeft gewoond!".

Dit ontlokt Van Oort de volgende uitspraken: "Rond 1360 kan hij (Henric van Thoren, alias Henri de Vic, L.R.) op jonge leeftijd een proefmodel hebben ontwikkeld, waarmee hij Karel de Wijze kon overtuigen van zijn vakmanschap." En verder: "Het proefmodel van Van Thoren staat nu waarschijnlijk in Waalre. Het uurwerk van Waalre kan dus dateren uit ongeveer 1360 en kan daarom het oudste nog werkende mechanische uurwerk ter wereld zijn". En verder: "Dit zou kunnen betekenen dat de uurwerken van Maastricht, Middelbeers en Waalre door dezelfde uurwerkmaker zijn gemaakt als het eerste openbare uurwerk van Parijs n.l. Henric van Thoren alias Henri de Vic". Het klinkt als een Brabants sprookje: te mooi om waar te zijn.

Piere Pipelart

Curieus is dat het door Van Oort aangehaalde toonaangevende boek op het gebied van torenuurwerken: "Les horloges astronomique et monumentales" van Alfred Ungerer (1931), waaruit hij de informatie over Henri de Vic heeft ontleend, op blz. 124 en 125 vermeldt:

"Zekere auteurs beweren ten onrechte dat het uurwerk van het Palais de Justice het eerste uurwerk van Frankrijk was en dat het in 1370 was gemaakt door een Duitse uurwerkmaker, Henri de Vic...enz.. "Welnu, in een manuscript dat bewaard wordt in de Bibliothèque nationale te Parijs wordt al - in 1334 - gewag gemaakt van een uurwerk dat omstreeks 1300 voor de koning moet zijn gemaakt door Pierre Pipelart voor 6 Livres. Heeft Henri de Vic het uurwerk van Pipelart geheel vervangen of hersteld. Niemand weet het".

Zoveel is zeker dat het eerste uurwerk van dit gebouw [dit is het Palais de Justice] niet Henri de Vic was en dat de uurwerken van Caen en Cambrai en waarschijnlijk nog enkele andere uit dezelfde tijd dateren als het uurwerk van Pipelart".

Met dank aan ir. R.J. Schut die mij opmerkzaam maakte op de vermelding van Henri de Vic in: Curt Dietzschold, *Die Turmuhren, mit Einschluss der sogenannten Kunstuhren*, Weimar, 1894.

Uurwerkmakerij A.P. Walhout

Vervaardiging van precisie uurwerken.
&
Uurwerkonderdelen, specialiteit:
Raderen en rondsels voor antieke en
moderne uurwerken.

Vervaardiging
van astronomische uurwerken
naar eigen ontwerp.

Restauratie en reparatie van antieke en
moderne uurwerken.

's-Gravenstraat 42
4431 AC 's-Gravenpolder
Tél: 0113-311339
www.uurwerkmakerij.nl
BTW nr. NL 8179.70.964 B01

Henk Jonker
MEUBELRESTAURATIE

Sinds 1986

Restauratie van antieke meubelen en uurwerkkasten

17e - 18e - 19e eeuw

Telefoon: 072 - 5066153   Mobiel: 06 - 27533327

Ingeschreven in het RESTAURATOREN REGISTER

Lamoraalweg 59, 1934 CC Egmond a/d Hoef

Museum- en Verenigingsnieuws

SALOMON COSTER PENNING VOOR KEES WIJNBERG

De Salomon Coster penning, de in principe jaarlijkse onderscheiding van de Federatie Klokkenvrienden, is voor 2009 toegekend aan de heer C.J. Wijnberg. Voorzitter E.H. Glasius van de Federatie reikte de penning uit op zaterdag 25 april in de jaarvergadering van de vereniging Vrienden van het MNU.

Bij de toekenning is overwogen, dat de verdiensten van Kees Wijnberg op twee geheel verschillende vlakken liggen. Allereerst is er de man met visie en initiatief. Hij was het die, nu meer dan 15 jaar geleden, constateerde dat het niet goed was, dat er in zo'n klein land als Nederland verschillende verenigingen op klokkengebied actief waren. Hij nam mede het initiatief tot overleg en toen dat succesvol was, stond hij aan de wieg van de Federatie.

Hij deed dat ook in formele zin door zijn bemoeienissen met de Statuten.

Vele verdiensten

Voorzitter Glasius: "Ik herinner me dat we samen naar een hem bevriende notaris zijn geweest. Het lag ook voor de hand, dat Kees voorzitter van het nieuwe samenwerkingsverband werd. Hij deed dat met grote inzet." Door diverse omstandigheden, mede in verband met zijn gezondheid, moest hij na enige jaren besluiten om terug te treden. "Dat maakt zijn verdiensten er niet minder om. Voor mij blijft hij de man met de juiste visie, de pionier, de initiatiefnemer."

Een tweede overweging om de penning aan Wijnberg te verlenen, ligt in zijn verdiensten op het gebied van de uurwerktechniek. Hij maakte bij voorbeeld de befaamde replica van de klok die Willem Barentsz meenam naar Nova Zembla.

Meesterwerkje

Veel ingenieuzer was de bouw van een skeletklok met drie-assig tourbillon, een

De Salomon Coster ere-penning

meesterwerkje dat ook nog eens voorzien is van bolvormige tandwielen. Een nog grotere uitdaging vormden vierkante tandwielen. Hij slaagde er in om een klok te maken met uitsluitend vierkante tandwielen en een die nog goed loopt ook. Alle lezers van TIJDSchrift hebben via zijn artikelen kennis kunnen maken met deze bijzondere staaltjes van uurwerkmakerskunst.

Technisch innovator

"De conclusie is", aldus Glasius, "Kees Wijnberg is ook een technisch innovator. Daarbij houdt hij niet van geheimzinnigheid want hij publiceert beschrijvingen van zijn stukken zodat ieder kan zien hoe ze in elkaar zitten."

In zijn dankwoord memoreerde de laureaat het ontstaan van de Federatie. Dat lag mede in zijn gesprekken met J. van den IJssel, de toenmalige voorzitter van de Vrienden van Schoonhoven. Er kwam een werkgroepje waaraan namens de Dutch Section van de AHS secretaris Frank Reith deelnam. Erik Glasius was erbij betrokken als redacteur van het –toen nog kleine- TIJDSchrift. Na diverse overleggen werden uitgangspunten vastgelegd, die uitmondten in Statuten. Tenslotte filosofeerde Wijnberg nog over de mogelijkheden om te komen tot een Nationaal Klokkenmuseum en gaf de aanwezigen de vraag mee of daar wellicht een taak voor de Federatie ligt.

Kees Wijnberg met de Salomon Coster penning, naast hem voorzitter Erik Glasius

RESTAURATIE / REPARATIE

VAN OUDE / ANTIEKE KLOKKEN

TORENUURWERKEN EN

ELEKTRISCHE BUITENKLOKKEN

A. Peek Uurwerktechniek
Mussenstraat 46

1223 RD Hilversum

Tel. : 035-683 70 27

Fax : 035-588 21 11

E-mail: peekuurwerktechniek@planet.nl

* vakkundige restauratie en reparatie *

* vervaardigen van alle onderdelen naar tekening of model *

Zuid Duits / Zwitserse hangklok, circa 1600
h. 49cm, b. 22cm, d. 24cm.

TOEBOSCH

ANTIQUES

BLARICUM

SPECIALISTS IN CLOCKS, MUSICALBOXES AND BAROMETERS

Inkoop/Verkoop

MARCEL TOEBOSCH

Dorpsstraat 1

1261 ES Blaricum

Tel. +31 (0)35-5384090

Fax +31 (0)35-5384091

Mob. +31 (0)653-211641

www.toeboschantiques.com
info@toeboschantiques.com

Opti BF 16 Vario
 Ideale boor/freesmachine voor hobbyisten en modelbouwers. Electronisch traploos regelbare aandrijving van 100-3000 min-1. Spilopname: mk2/m 10 Tafelafmeting (lxb): 400 x 120 mm

€ 695,00

Opti BF 20 Vario
 Ideale boor/freesmachine voor de veeleisende modelbouwer. Elektronisch traploos regelbare aandrijving van 100-300 min-1 Spilopname mk2/m 10 Tafelafmeting (lxb): 500 x 180 mm Digitale uitlezing op de pinoleen ingebouwde verlichting

€ 1075,00

BF 20L Vario
 Lange tafelluitvoering

€ 1195,00

JET HVBS-56M
 Zaagdikte 125 mm
 3 snelheden voor het zagen van uiteenlopende materialen 20 / 30 / 50 m/min.
 Instelbare aanslag voor seriewerk

€ 299,00

Boor-frees machine Jet JMD-1
 Kantelbare kolom naar links/rechts 45 gr
 Kleine compacte boor-freesmachine
 Electronisch regelbaar toerental 100-200 omw/min
 Spilopname MK2
 X-as 190mm
 Y-as 100mm
 Gewicht 40Kg

€ 495,00

Optimum D180 x 300 Vario
 Traploze toerental van 150-1250 min en 300-2500 min.
 Afstand tussen de centers: 300 mm

€ 799,00

Quantum D210 x 400 Vario
 De ideale modelbouwers draaibank met variabel toerental.
 Afstand tussen de centers: 400 mm
 Spindel doorlaat: 21 mm

€ 1195,00

Quantum D250 x 550
 Toerental van 125-2000 min-1
 550 mm t.d.c.
 Spindeloorlaat: 21 mm

€ 1095,00

JET BD-8
 Variabel toerentalbereik van 100-2000 omw/min. met voor/achter rotatie
 Digitale uitlezing
 450 mm t.d.c
 Spindeloorlaat: 20 mm

€ 1195,00

JET BD-7
 Variabele terentalregeling met digitale uitlezing. 300 mm t.d.c
 Spindeloorlaat: 20 mm
 Toerentallen spindel: variabel: 100-1200 / 300-3000 omw/min.

€ 599,00

VDH
 MACHINES &
 GEREEDSCHAPPEN B.V.

Texasdreef 8
 3565 CL Utrecht
 Telefoon: (030) 296 32 70
 Fax: (030) 293 66 00

E-mail: info@vdh bv.nl

www.vdh bv.nl

De prijzen zijn inclusief BTW

MUSEUMNIEUWS SCHOONHOVEN

Door Gemke W.M. Jager

GOED NIEUWS

Het Goud-, Zilver- en Klokkemuseum is herijkt op het functioneren van zijn organisatie ... en goed bevonden! Op 24 maart jl. heeft het bestuur van de Stichting Het Nederlands Museumregister besloten ons museum weer voor vijf jaar op te nemen in het museumregister.

Wij kregen het felbegeerde certificaat opgestuurd. Dat ons museum heeft aangetoond dat het nog steeds op verantwoorde wijze de museale taken vervult, is een kroon op het werk van vele (vrijwillige) medewerkers!

OP TIJD OP WEG

De expositie *Op tijd op weg* over 100 jaar autoklokjes is inmiddels beëindigd. De expositie heeft de nodige publiciteit gegenereerd en een nieuwe doelgroep van autoliefhebbers aangeboord. De expositie stond maar liefst drie keer in De Telegraaf

vermeld. Ook hebben diverse websites van automerken (tot in Duitsland toe) en die van de KNAC (Koninklijke Nederlandse Automobiel Club) aandacht besteed

aan de autoklokjes. In het kader van de expositie hebben in het museum ledenvergaderingen plaatsgevonden van taxateurs van antieke en klassieke automobielen, en van autoclubs zoals Morris, Alvis en de Engelse Ford. We kijken terug op een geslaagd project!

De leuke korte toerit door de Krimpenerwaard is overigens nog steeds met de auto of op de fiets te doen. Via de website van het museum, maar ook in het museum, is de route verkrijgbaar.

NIEUWE LIFT

De maand maart werd overheerst door de grootscheepse renovatie van de lift. Vlak voor de Paasdagen was de lift weer operationeel!

25STE NATIONALE ZILVERDAG

Op maandag 1 juni, Tweede Pinksterdag, wordt voor de 25ste keer de Nationale Zilverdag georganiseerd. Deze bijzondere zilveren Zilverdag wordt door minister Plasterk geopend op de Vakschool. De minister bezoekt die dag ook het museum, waar hij de lunch zal gebruiken en de zilveren jubileum presentatie van Schoonhovense zilvermeden zal bezichtigen. Deze jubileumpresentatie is te zien van 1 t/m 21 juni 2009. Op 1 juni is de presentatie uitsluitend te bezichtigen voor genodigden van de Nationale Zilverdag. Op deze dag zijn de Zilverzaal, de Klokkenzaal en het Kenniscentrum wel voor publiek toegankelijk.

De historische binnenstad van Schoonhoven wordt die dag omgetoerd tot één grote goud- en zilvermidwerkplaats. Ook klokken en horloges behoren tot het assortiment. Het museum is met twee kramen (een boekenkraam en een informatiekraam) ook in de stad vertegenwoordigd.

ROB JUNG KONINKLIJK ONDSCHIEDEN

Tijdens de "Lintjesregen" in Schoonhoven werd Rob Jung benoemd tot lid in de orde van Oranje Nassau. Hij ontving de Koninklijke onderscheiding uit handen van de burgemeester van Schoonhoven voor zijn vele vrijwilligerswerk in Schoonhoven. Naast actief bestuurslid van de Historische Vereniging, de VVV en de Stichting Nationale Zilverdag is Rob al vanaf 1989 bestuurslid van onze Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven. Ook zijn niet aflatende inzet als vrijwilliger bij het museum (denk aan: rondleidingen en onderhoud bij de expositie over

Torenuurwerken, wat hem de bijnaam "de opwindendste man van Schoonhoven" opleverde!, zijn hulp bij de herinrichting van de Klokkenzaal en als buurman van het museum bij nacht en ontij paraat als het alarm afgaat) hoort bij zijn verdiensten. Wij feliciteren Rob van harte met deze zeer verdiende onderscheiding!

Rob Jung wordt door de burgemeester van Schoonhoven koninklijk onderscheiden.

LEXUS DUTCH WATCH HERITAGE

DOEN Evenementen organiseert op zondag 28 juni a.s. in het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkemuseum het evenement Lexus Dutch Watch Heritage in opdracht van Lexus/Louwman & Parqui. In de Klokkenzaal zullen tientallen tophorloges worden geëxposeerd, ieder met een redactioneel verhaal. In het Kenniscentrum houden twee horloge-experts lezingen. Benaderd zijn: de heer Antoon Gaemers, tevens gastconservator van de horloge-expositie en de heer Ronny Wooter van Sotheby's in Geneve. Op de begane grond is een demonstratie van een horlogemaker in opleiding van de Vakschool. Kortom, het belooft een mooi evenement te worden, dat veel liefhebbers naar het museum zal lokken.

Activiteiten in het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum!

PROGRAMMA 2009*

27 juni t/m 22 november

EIGENTIJD'S BELGISCH ZILVER

De Sterckshofopdrachten uit het Zilvermuseum Sterckshof

28 juni

Lexus Dutch Watch Heritage
Evenement

11 juli t/m 11 oktober

MEESTERSTUKKEN

Expositie van eindwerkstukken van leerlingen van de Vakschool Schoonhoven

Zaterdag 5 september

Oude Havenconcert met een *Afterglow* op het Kazerneplein

Zondag 20 september

Culturele Zondag

Zondag 18 oktober

Culturele Zondag

30 november

Nationale Zilverstad Symposium

Vanaf 15 december

Expositie over vijf jaar aankopen Rotary Zilverproject

31 december

Oudejaarsrede

* wijzigingen voorbehouden

Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum

Kazerneplein 4
2871 CZ Schoonhoven
Tel. 0182-385612
info@ngzkm.nl
www.ngzkm.nl

Openingstijden:

di. t/m zo. 12.00 tot 17.00 uur
1ste Kerstdag, Nieuwjaarsdag en
Koninginnedag: gesloten

VERENIGINGSNIEUWS SCHOONHOVEN

Door ir A.M.J. Schueler

BIJEENKOMST VAN 18 APRIL

Op 18 april heeft de algemene ledenvergadering plaatsgevonden. De belangrijkste onderwerpen hieruit zijn:

- De bestuursverkiezing. De heer Hein de Graaff die vanaf het begin - en dat is 20 jaar geleden - het secretariaat heeft vervuld, wordt opgevolgd door de heer Sjoerd Folkers. Hein heeft ook de ledenadministratie van de Federatie Klokkenvrienden op zich genomen. Na 10 jaar penningmeesterschap is deze taak van Henk de Vries overgenomen door de heer Harrie van der Burgt en de heer Lukas Warnaars is benoemd tot vice- voorzitter.
- De minimum bijdrage per jaar wordt verhoogd van 20 naar € 25, maar u krijgt dit TIJDSchrift dan ook volledig in kleur.
- Er wordt weer een studiereis georganiseerd. Zo mogelijk krijgt u informatie via deze weg, wilt u echter zeker zijn, geef dan u mailadres door aan het secretariaat. Naar een voorzitter van de Commissie Reizen wordt nog gezocht.

LEZING ATMOS KLOK

De heer R. Klip hield op zaterdag 18 april een lezing over de Atmos klok. In 1928 is men met een prototype begonnen. Atmos klokken zijn uitgevoerd met een torsieslinger. In de periode 1930-1938 is de Atmos I uitgevoerd door de Compagnie Générale de Radiologie. De werking van de aandrijving is als volgt:

Een afgesloten U-vormige buis is gevuld met kwik en in beide uiteinden is er nog ruimte voor beetje vluchtige vloeistof in evenwicht met haar gas. Deze buis is op een trommel bevestigd die om zijn horizontale as kan draaien. Eén uiteinde is thermisch geïsoleerd. Bij een temperatuurstijging verhoogt de druk in het niet geïsoleerde uiteinde en daardoor wordt een weinig kwik verplaatst naar het andere einde. Daardoor wil de trommel om haar as draaien. Deze (slinger)beweging, die zich hernieuwt bij temperatuurswisselingen, wordt doorgegeven aan een tandwiel van het uurwerk met een terugslag-begrenzing. De klok blijkt erg fragiel. De latere versie (II) maakt gebruik van 8 holle ringen die met tin aan elkaar zijn gesoldeerd en de volgende uitvoering is

gebaseerd op een variatie op aneroïde drukdozen. Ook versie II moet met voorzichtigheid behandeld worden.

De latere versie zijn gemaakt door Jaeger Lecoultre.

De heer Klip heeft het verhaal op een boeiende wijze gebracht, het druksysteem van de 8 ringen werd eerst in de koelkast gelegd, bij kamertemperatuur was het goed zichtbaar hoe groot de vormverandering was. Tot slot kregen we twee adviezen mee: wees er bij aankoop zeker van dat het drukmechanisme werkt én smeer nooit een Atmos klok!

STUDIEGROEP OPENBARE TIJDAANDUIDING (SOT)

Door Th.M. Schueler-Luijben

Verslag van 14 februari 2009

De historie van twee Nederlandse torenuurwerkbouwers, Addicks en Caminada, gaat worden onderzocht. Van een andere Nederlandse torenuurwerkbouwer, Van de Kerkhof, is inmiddels veel vastgelegd. Van 10 oktober 2009 t/m januari 2010 is er een tentoonstelling van torenuurwerken van Limburgse makelij: "In het land van Thorn tikt de tijd". Leden gaan zorg dragen voor de uitleen van enige uurwerken. De door de SOT ontworpen matrix om oude torenuurwerken op vele kenmerken en details te vergelijken en in te delen is verder besproken. Er moeten meer uurwerken worden opgemeten om gerechtvaardigde conclusies te kunnen trekken.

TORENUURWERKSYM- POSIUM BROUW SUCCES

Door B. Cremers

In nauwe samenwerking met de Fachkreis Turmuhren - onderdeel van het Deutsche Gesellschaft für Chronometrie - (DGC) heeft de S.O.T. van 23 tot en met 26 april 2009 een internationaal torenuurwerksymposium georganiseerd in Venlo. In totaal namen ca. 100 mensen uit 8 landen hieraan deel. Hieronder vele deskundigen en beroepsmensen uit de torenuurwerkbranche en openbare tijdaanwijzing. Alle dagen werden gekenmerkt door on-Nederlandse zonnige weersomstandigheden. Het symposium begon donderdagmiddag met een concert door beiaardier Marcel Siebers op het vrij nieuwe carillon van de grote St.Martinuskerk in Venlo. Vooral door de Duitse gasten werd het zeer gewaardeerd dat enkele Duitse liederen

Ruim honderd personen uit 8 landen namen deel aan het internationaal torenuurwerksymposium.

ten gehore werden gebracht. Als toetje kon het pas gerestaureerde torenuurwerk in de kerk bewonderd worden en enkele sportieve mensen gingen hoog de toren in om het carillon van dichtbij te bekijken waarbij de beiaardier bijna niet meer aan spelen toekwam door de vele afgevuurde vragen.

Beiaardmuseum

De vrijdag begon met een bezoek aan het bedrijf van Toine en Ineke Daelmans waar meer dan 60 (zestig!) torenuurwerken te bewonderen waren. Twee accordeonisten in de grote tent zorgden voor een opperbeste stemming. Velen moesten na de lunch met zachte hand weer de beide bussen ingeleid worden anders waren ze de hele dag gebleven. 's Middags werden bezoeken gebracht aan de firma's Eijsbouts en Petit & Fritsen. Hierbij was zeer opvallend en prettig dat beide directeurs van deze bedrijven continu aanwezig waren en zeer enthousiast de deelnemers rondleidden. Ook het beiaardmuseum in Asten mocht zich in een grote belangstelling van de deelnemers verheugen.

Astronomisch uurwerk

Vervolgens was het nog zuidelijker gedeelte van Nederland aan de beurt met een bezoek aan het witte stadje Thorn waar diverse activiteiten op het programma stonden. Natuurlijk was het door het S.O.T. lid Walther Brouns ontdekte en gerestaureerd oud torenuurwerk van de oude Abdijkerk onderdeel van het programma. In de middag werd in het Belgische St. Truiden een indrukwekkende demonstratie gegeven in het Festraetmuseum met als middelpunt het door

Camiel Festraete geconstrueerde astronomische uurwerk. Na nog enkele bezoeken aan o.a. kerken met enkele oude uurwerken en het gezellige centrum werd de dag besloten in St. Truiden met een Belgische (lees: Bourgondische) maaltijd. Net voor middernacht werd iedereen weer in het hotel in Venlo afgezet.

Mediaaandacht

Zondag was de dag van de "Fachvorträge". O.a. drie leden van de S.O.T. - de heren Melgert Spaander, Walther Brouns en Tini van Oort - hielden lezingen die zeer werden gewaardeerd gezien de vele vragen die werden gesteld. Vooral de door de S.O.T. ontworpen matrix om oude torenuurwerken op vele kenmerken en details te vergelijken en in te delen maakten de tongen los. De heer Hans Leurink had een zeer interessante bijdrage over het visualiseren, bemeten en documenteren van uurwerken door middel van een digitale camera. Hierover zal ongetwijfeld binnenkort nog wel een artikel in het Tijdschrift verschijnen. De Duitse voorzitter, Ekkehard Koch, moest dan ook omwille van de tijd ingrijpen omdat er ook nog een afsluitende lunch op iedereen stond te wachten.

Heel erg verassend en ook leuk was het feit dat enkele kranten aandacht hebben besteed aan dit symposium. S.O.T. lid Bert Cremers mocht zelfs in een rechtstreekse uitzending van Radio Limburg uitleggen wat de S.O.T. betekende en vertellen over torenuurwerken, openbare tijdaanwijzing en de activiteiten tijdens het torenuurwerksymposium.

Gezien de vele positieve en enthousiaste reacties van de deelnemers kan terugge-

keken worden op vier zeer geslaagde dagen, met als bijkomend voordeel dat de naamsbekendheid van de S.O.T. enorm is toegenomen.

MUSEUMNIEUWS ZAANDAM

Door C.A. Grimbergen

NIEUWE AANWINST

Het Museum van het Nederlandse Uurwerk is er in geslaagd een historisch belangrijke vroege Nederlandse staande klok te verwerven. Het betreft de Staande Klok met een stoelklok-achtig uurwerk van Steven Huijgens, Amsterdam, uit ca. 1695. Deze klok is bekend van de tentoonstelling in 2004 in Paleis 't Loo 'Huygen's Legacy' (Christiaan Huygens, geen familie) en staat in de tentoonstellingscatalogus afgebeeld op pagina's 188 en 189. Wij zullen in een volgende aflevering van het TIJDSchrift uitgebreid aandacht besteden aan deze zeer bijzondere aanwinst.

MUSEUMREGISTRATIE

Zeer onlangs bereikte ons het bericht dat de opname van het MNU in het Museumregister is verlengd. Dit op basis van het nieuwe beleidsplan "Op tijd geschakeld II". Het beleidsplan is voor geïnteresseerden beschikbaar.

DE IIIIE DIMENSIE

Deze uitbreiding van de vaste presentatie van het museum, deze nieuwe dimensie (vandaar de naam) heeft de bedoeling het historische belang van een aantal uurwerken uit de collectie meer tastbaar te maken. De presentatie fungeert ook als een staalkaart van de collectie. We hopen hiermee bij een geïnteresseerd, maar niet specifiek op klokken gericht publiek meer belangstelling te kweken voor de (Nederlandse) uurwerkengeschiedenis. In de presentatie wordt ook een aantal nieuwe aanwinsten van het museum vertoond, waaronder de al eerder genoemde vroege Staande Klok. Een nieuwe kleurenbrochure behandelt deze presentatie en de achtergrond ervan. Fase 1 van deze presentatie is nu af. De uurwerken en de toelichtingen zijn nu in de speciale expositieruimte opgesteld. Fase 2, het professioneel vormgeven van de presentatie, wacht op een beslissing op een bij de provincie Noord-Holland ingediende subsidieaanvraag.

VEILIGHEIDSPAN

Het museum is begonnen met het opstellen van een veiligheidsplan. De bedoeling van zo'n plan is gepaste maatregelen voor te stellen om de risico's voor bezoekers, personeel en collectie zo beheersbaar mogelijk te maken. Op korte termijn wordt een risicoanalyse uitgevoerd, op basis waarvan in het najaar zo nodig maatregelen voorgesteld zullen worden.

PUBLIEKSACTIVITEITEN

Het voornemen bestaat om in het najaar, rond de astronomisch relevante data van 21 september en 23 oktober, een aantal lezingen te houden rond het thema "Klokken en Astronomie". Het belangrijkste onderwerp van deze lezingen is het Antikythera-mechaniek, een kalendermechaniek van voor het begin van onze jaartelling. Dit fascinerende mechaniek is de laatste tientallen jaren onderwerp van naarstig onderzoek en dito speculatie m.b.t. de functionaliteit. Vergelijkbaar complexe kalendermechanieken zien we in Europa pas 1500 jaar later opnieuw verschijnen, dan in combinatie met torenuurwerken.

WEBSITE

Indien u belangstelling heeft voor de aangekondigde gebeurtenissen kunt u uw licht opsteken op www.mnuurwerk.nl. Wij proberen daar zo actueel mogelijk zicht te geven op geplande activiteiten. De site is recentelijk uitgebreid met een digitaal gastenboek.

Gegevens over het museum zijn ook te vinden via de website van de Horological Foundation:

<http://zaandam.klokkenmuseum.info/>.

Historische gegevens van Nederlandse uurwerken en voorbeelden uit museale en particuliere collecties zijn te vinden op de website <http://www.tijdvoorklokken.nl/>.

Museum van het Nederlandse Uurwerk Zaanse Schans - Zaandam
Tel.: 075-61 79 769.

Kleine annonce

Aangeboden: Ambachtelijk handgeknoot knobbelkoord voor uw antieke klok. Vlaskoord of hennepkoord in de kleur naturel of groen. Diameters van 4 tot 9 millimeter. M. Penso, tel. 055 - 576 84 26, bij voorkeur tussen 17.00 en 19.00 uur.

Openingstijden: Zomeropenstelling: Vanaf 1 april is het Museum weer 6 dagen per week geopend: Dinsdag t/m Zondag 11.00 - 17.00 uur.

SCHOOLBEZOeken MNU

Ook in het afgelopen cursusjaar heeft weer een aantal schoolgroepen ons museum bezocht. De **basisscholen** namen deel aan het programma "Tijdmeter door de eeuwen heen". Hierbij maken de leerlingen uit groep 7 en 8 een rondgang langs tijdmeters vanaf de Oudheid tot het Stoomtijdperk.

Voorafgaand aan het museumbezoek wordt lesmateriaal aangeboden aan de hand waarvan de leerlingen onder meer ingaan op het begrip "Tijd". Ook maken ze zelf een wijzerplaat en leren ze over niet-mechanische tijdmeters en kalenders uit vroeger eeuwen. Met deze bagage vormt het museumbezoek een bron van herkenning. Hoogtepunten bij dit bezoek zijn het assembleren van een wereldtijdenklok naar Gerrit Knip en het uitzetten van een planetenroute op schaal, waarbij de leerlingen zelf de planeten uitbeelden.

Leerlingen uit het **voortgezet onderwijs** krijgen de gelegenheid een workshop te doen. Hierbij worden klokken en klokkenmakers uit vier eeuwen onder de loep genomen. Daarbij staan onder meer Salomon Coster, Steven Hoogendijk en Andreas Hohwü centraal. Bij deze workshop wordt geput uit de nieuwe presentatie "De IIIe Dimensie", waarin een tiental klokken zijn uitgelicht in hun cultuurhistorische context. Zo illustreren de Haagse klok met beschilderde wijzerplaat en het staand horloge van Gerrit Knip de handelscontacten tijdens de Gouden Eeuw. Steven Hoogendijk vertegenwoordigt met zijn klokken en zakhorloges niet alleen de mode tijdens de Pruikentijd; als verlichte geest plaatste hij bovendien een stoomgemaal te Rotterdam. De chronometers en reguleurs van Hohwü zijn exponenten uit de industriële revolutie waarin de invoering van standaardtijd noodzakelijk werd.

Schoolgroepen uit het hele land zijn welkom om op afspraak één van deze twee programma's te volgen. Dankzij een aanvullende subsidie van de gemeente Zaanstad kan nog tot september 2009 vrijstelling van entree voor kinderen t/m 12 jaar worden verleend. Daarna neemt het museum deel aan de nieuwe toegangsregeling voor kinderen.

GEZOCHT: INFORMATIE OVER GRUTERSKLOKKEN

De nieuwe presentatie van het MNU legt meer de nadruk op historische ontwikkelingen. In de presentatie willen we een gruttersklok opnemen, als voorbeeld van industriële toepassing van uurwerken.

We weten dat er waarschijnlijk ooit veel van dit soort klokken waren, maar ze worden niet publiek vertoond. Ook andere Nederlandse mechanische tijdmeters met een industrieel doel zijn interessant. We willen dit stukje geschiedenis graag vastleggen en voor het nageslacht bewaren. Wie heeft of kent een gruttersklok of een andere historische Nederlandse industriële klok? We hebben goede hoop dat er nog exemplaren bewaard zijn door de lezers van Tijdschrift.

Daarom roepen we langs deze weg de lezers van Tijdschrift die relevante informatie hebben op deze door te geven. Liefst per e-mail aan directeur@mnuurwerk.nl, maar we zijn ook prima telefonisch (075-6179769) of per post (Kalverringdijk 3, 1509 BT Zaandam) te bereiken.

VERENIGINGSNIEUWS ZAANDAM

Door W. van der Krogt

Op 1 mei van dit jaar was het precies 100 jaar geleden dat overal in Nederland de klok dezelfde tijd aanwees. Tot dat moment had iedere plaats zijn eigen tijd, afgeleid van de plaatselijke zonnetijd. Uitzondering hierop waren de spoorwegen en de telegraafdienst die eerder bij wet al in 1866 verplicht waren om door het hele land dezelfde tijd te hantieren. Deze tijd werd dan ook spottend "spoortijd" genoemd. In 1909 werd voor het bepalen van de standaardtijd de lengtegraad van de Westertoren in Amsterdam gekozen, zodat we te maken hadden met de Nederlandse of Amsterdamse tijd. Hiermee liepen we wel uit de pas ten opzichte van onze buurlanden en zo kon het gebeuren dat in 1940, na de bezetting van Nederland, de klok 1 uur en 40 minuten vooruit moest worden gezet. Het hele uur was vanwege de zomertijd, de 40 minuten voor het gelijkrekken van de tijd in de bezette gebieden. Na de oorlog werd de klok alleen maar een uur terug-

gezet bij de overgang naar de wintertijd en dus hadden we vanaf dat moment in Nederland de Midden Europese Tijd. Dit alles en nog veel meer kwam aan de orde tijdens de lezing van dr Robert H. van Gent met als titel "De wettelijke tijdregeling in Nederland". De lezing werd gehouden in Museum Boerhaave ter gelegenheid van het bestaan van 100 jaar dezelfde tijd in Nederland. Overigens is een bezoekje aan dit museum, niet alleen voor de uurwerken, aan te bevelen.

ALGEMENE VERGADERING

Op 25 april jl. hebben we de jaarlijkse Algemene Vergadering gehouden. Zeker voor één persoon werd dit een bijzondere dag, want Kees Wijnberg ontving van de Federatie Klokkenvrienden de Salomon Costerpenning. Hij kreeg de penning uit handen van de voorzitter van de Federatie, Erik Glasius.

Na afloop van de vergadering vertelde de heer Hoekstra ons over de geschiedenis van de plaats van de vergadering: de Nederlands Hervormde Kerk te Zwaag. Hij wees ons onder andere op een aantal artefacten die getuigden van de oorspronkelijke aard van deze kerk, namelijk Rooms-katholiek.

LEZING TORENUURWERKEN

Vervolgens kreeg ons bestuurslid Henk Houkes het woord om ons wat wijzer te maken over torenuurwerken. Hij deed dit met behulp van een tweetal filmpjes van oude smeedijzers torenuurwerken en deelde met ons zijn verwondering dat mensen toentertijd in staat waren om dit soort constructies te maken.

Daarna was er voor de sportieven onder de aanwezigen de gelegenheid om een of meer trappen in de toren te beklimmen om het mechanische uurwerk van Eijsbouts en de luidklok te bekijken. Dat dit niet al te vaak door anderen werd gedaan, was na terugkomst te merken aan de hoeveelheid stof op de kleding.

KLOKCONTACTBIJEENKOMSTEN

In het seizoen 2009/2010 zijn er twee klokcontactbijeenkomsten van de Vereniging Vrienden van het Museum van het Nederlandse Uurwerk.

Deze vinden op de volgende zaterdagen plaats:

14 november 2009, 13 maart 2010

De bijeenkomsten beginnen om 10.00 uur en duren tot ca. 12.30 uur. Het doel van deze bijeenkomsten is om ervaringen uit te wisselen. Indien u een probleem heeft met betrekking tot bijvoorbeeld de herkomst, ouderdom of technische gebreken van een uurwerk, dan geeft een bezoek aan deze bijeenkomsten misschien de oplossing. Indien mogelijk wel het uurwerk meenemen.

De bijeenkomsten vinden plaats in het Museum van het Nederlandse Uurwerk, Kalverringdijk (Zaanse Schans) te Zaandam. In verband met de beperkte plaatsruimte in het Museum zijn de bijeenkomsten alleen toegankelijk voor de leden van de Vereniging Vrienden van het Museum van het Nederlandse Uurwerk.

Aangezien dit het laatste nummer van TIJDSchrift voor de vakantie is, wens ik van deze plaats iedereen de vakantie waar hij/zij op hoopt.

A.C. Lijs

Restaurator van
antieke klokken
Reparatie en restauratie
In- en verkoop

Rijksgediplomeerd klokkenmaker horloger
Meer dan 35 jaar ervaring in het
restaureren van antieke klokken

Vlaskruid 30, Zeewolde-Zuid
Tel. 036 – 522 15 08
Fax. 036 – 522 22 53
www.antique-clocks.nl
www.antique-horology.org/lijs

Lodewijk XV Consoleklok

*'Corne vert' consoleklok,
met (zeldzaam) messing inlegwerk,
dubbel gesigneerd Musson à Paris,
24-daags uurwerk met slagwerk,
totale hoogte slechts 83 cm,
ca. 1765*

Hans Kreeft

